

מחקרים בלשון

ד

העורך
משה בר-אשר

האקדמיה ללשון העברית
ירושלים
ה ס פ ר י ה

ירושלים ה'תש"ן

מחקרים בלשון

החוג ללשון העברית
האוניברסיטה העברית, הר הצופים
ירושלים 91905

כתובת המערכת:

עפרה תירוש-בקר (תשמ"ט)
חגית מנדל (תש"ן)

מזכירות המערכת:

אברהם בן-אמתי

עריכה לשונית
והתקנה לדפוס:

צורות הקשר וצורות הפסק בלשון המשנה (על פי מסורת כתב-יד פארמה ב)

ראשי פרקים למאמר*

א. מבוא

(א) הטעמים בכ"י פארמה ב (סע' 1-8)

(ב) על פיסוק הטעמים בכתב-היד (סע' 9-14)

ב. יחסי התמוצה של צורות ההקשר ושל צורות ההפסק

(א) הקבוצה הראשונה: שווא כנגד תנועה (סע' 16-73)

I. שווא כנגד קמץ (סע' 17-36)

II. שווא כנגד צירה (סע' 37-47)

III. שווא כנגד חולם (סע' 48-55)

IV. שווא כנגד סגול (סע' 56-62)

- סיכומים לקבוצה הראשונה (סע' 63-66)

- על הסטיות וההריגות מן הכלל (סע' 67-73)

(ב) הקבוצה השנייה: תנועה כנגד תנועה (סע' 74-107)

I. פתח כנגד קמץ (סע' 75-97)

- סיכום הסוגיה (פתח-קמץ) (סע' 98)

- תוספות (סע' 99-101)

II. פתח כנגד צירה (סע' 102-105)

III. סגול כנגד קמץ (סע' 106-107)

ג. סיכומים כוללים

(א) סיכום הממצאים בכ"י פר (סע' 108-110)

(ב) בין פר למסורת הטברנית של המקרא (סע' 111-112)

* מבקש אני להודות למו"ד פרופ' ז' בן-חיים, לחבריי פרופ' י' ייבין, ד"ר מ' מישור וד"ר י' בן-דוד, שקראו בעיון רב את המאמר והעירוני הערות מאלפות ומחכימות.

(ג) בין פר למסורות אחרות של לשון חז"ל (סע' 113-115)

(ד) דברי חתימה (סע' 116)

תוספת

רשימת קיצורים

א. מבוא

(א) הטעמים בכ"י פארמה ב

1. תיאור הממצאים ובחינת יחסי התפוצה של צורות ההקשר (=צה"ק) ושל צורות ההפסק (=צה"פ) בלשון המשנה, במעמד של הקשר ובמעמד של הפסק בתחביר, נידונו בכמה עבודות, וראשונה לכולן במניין ובבניין היא משנתו הסדורה של ג' הנמן ז"ל.¹ אך עדיין זקוקים אנו לתיאורים נוספים להרחבה, להשלמה ולהבהרה של סתומות, לאחר בירורים בכתב-יד שונים ובמסורות שונות. אחת מן המסורות שטרם תוארו משוקעת בכתב-יד פארמה ב, דה-רוסי 497 (=פ) לסדר טהרות.² משנה חשיבות יש למסורת זו לא רק מצד עצמה, אלא גם להעמדה מכוונת יותר של מסורות אחרות;³ שכן כתב-יד זה מנוקד ומוטעם באופן מלא וסדיר.⁴ כל תיבה בסדר כולו מוטעמת בטעם מחבר או בטעם מפסיק, וקביעת מקומה במעמד של הקשר או במעמד של הפסק אינה תלויה בשיקול-דעתנו בלבד, אלא במסורת קדמונית - מסורתו של הסופר הנקדן.

2. משמש בו בכתב-היד המקף כטעם מחבר לכל התיבות שאינן בהפסק. והתיבות הבאות בהפסק מוטעמות באחד מן הטעמים הללו: אתנח וטעמי המשנה שלו - הטפחא, ולפניה על פי הרוב זקף; אך הזקף מצוי לעתים קרובות במישרין לפני האתנח. וכן גרש, כטעם מפסיק אחרון לפני סוף המשנה (=סמ"ש). לפני הגרש משמש לעתים קרובות המהפך-המפסיק, ולעתים הזקף ולעתים רחוקות ביותר הטפחא; לעתים רחוקות המהפך בא לפני הזקף; בסוף המשנה עצמה אין מצוי סילוק

1 ראה: הנמן, עמ' 39-62.

2 כתב-יד פר נידון בעבר בעבודות אלו: גולדברג, עמ' כד-כח; בר-אשר, מבוא פר; הנ"ל, טיפוסו לשון, עמ' 188-191, 197-209, וגם הנ"ל, הגליונות וההגהות; וראה גם: יבין, הטעמת התושבע"פ, עמ' 219-220.

3 הרבה נתייגע ג' הנמן בקביעת מעמדי ההפסק ומעמדי ההקשר בכ"י פא (ראה דבריו: הנמן, עמ' 39-40 והערה 412), והשיג עליו י' בן-דוד (בן-דוד, בהערה 6 עמ' 316-317). כללי הפיסוק של פר, אף שיש בהם כמה פרטים חורגים (ראה להלן סעיפים 11-14), אינם תלויים בשיקול-דעתו של חוקר זה או זה, אלא במסורת קדמונית שהייתה בידו של מעתיקו. דומה אני שאפשר להסתייע בו, כדי לקבוע את מעמדי ההפסק ומעמדי ההקשר גם בכתב-יד אחרים של המשנה.

4 ראה להלן סעיפים 9-14.

בתיבה האחרונה, והסופר הסתפק בציון נקודה בודדת לאחריה בגובה השורה.⁵ לבר מאלה משמשות המרכא הכפולה בסוף פסוקית שאלה והשלשלת בסוף משפט תמיהה, בעיקר במשפטי קל-וחומר; ואם פסוק הקל-וחומר חותם משנה, תבוא השלשלת בסופה, וזהו המקום היחיד שבו צוין טעם במלה האחרונה במשנה (בכגון זה לא מצינו את הגרש כמפסיק משני אחרון לפני סוף המשנה).

לעתים רחוקות אנו מוצאים מתג אחרי חירק (מלא). זה המקום לציין שכבר סקר ייבין בקצרה ובבהירות האופיינית לו את הטעמים בכ"י פה,^{5א} אלא שהדברים מחייבים השלמה, הרחבה ותיקון, בעיקר מצד תיאור כללי הפיסוק לדיוקם (ועוד תבוא שעתם של כללי הפיסוק להתנסח).

3. והרי הדגמה לפיסוק הטעמים בכתב-היד:

א. שְׁתֵּי-צִפְרִים מְצֹנְתָן שְׁהוּ-שׁוֹת בְּמִרְאָה וּבְקוֹמָה וּבְדַמִּים וְלִקְיִתָּן-כְּאַחַת אֶף-עַל-פִּי-שְׁאִינָן שׁוֹת כְּשִׁירוֹת לְקַח-אַחַת-הַיּוֹם וְאַחַת-לְמַחֵר כְּשִׁירוֹת שְׁחַט-אַתְּ-אַחַת-מֵהֶן וּנְמַצְאֶת-שְׁלֹא-דְרוֹר יִקַּח-זוּג-לְשִׁנְיָה ... גְּשִׁפָּה-הַדָּם תְּמוֹתֶיךָ מְשַׁתְּלַחַת מִתֶּה-הַמְּשַׁתְּלַחַת יִשְׁפָּה-הַדָּם: (נגעים יד, ה [ו]).⁶

ב. אִם-יִשְׁלֹ-לְזָבִיז-עוֹדֶךָ נִיטְמָא-אַחַד-מֵהֶן נִיטְמָא-חֲבִירוֹ: (כלים ב, ז [ח]).

ג. זֶה-הַכֶּלֶל הַטְּהוֹר-מִמַּעַט וְהַטְּמֵא-אֵינוֹ-מִמַּעַט: (אהלות יג, ו [ז]).

ד. וְלִמָּה-הוֹזְכְּרוּ-רְמוּנֵי^{6א} בְּדָן, (כלים יז, ה).

ה. שְׂמֵא-מִכַּה-הֵיטָה-בְּיָה אִמְרָה-לוֹ-הֵינן וְחֵיטָה (נידה ח, ג).

ו. הַרִי-זֶה-אוֹמֵר מְטַמְּאֶיךָ-לֹא-טִימְאוּנִי וְאַתָּה-טִימְאַתָּנִי: (פרה ח, ב [ג]).

ז. אֶמְרוּ-לוֹ לֵר' עֵקִי' בְּאֵינֶן-מְצִינֵנוּ-שֶׁהַיָּדִים-תִּחְלָה-בְּכָל-מְקוֹם (ידיים ג, א).

ח. מְסַמְרֵ-שֶׁלְשׁוֹלְחָנִי טְהוֹר וּר' צְדוּקָה-מְטַמְּא: (כלים יב, ה).

ט. הַכֶּלֶל-לְפִי-מָה-שֶׁהוּא-אֲרָם קוֹמֵץ-הַמְּגַחָה וְחוֹפֵגֵי-הַקְּטֹרֶת (שם יז, יא).

4. להלן דוגמות לשימוש במתג (כולן, כאמור, בחירק): טִיטְוֹס (כלים ב, ו); קִינְרָס (עוקצין א, ו); וְהַשְּׁנִי (אהלות ז, ה [ו]); בְּכִלְי-טְהוֹר (מקוואות א, ו [ז]); בְּפִי-הַפֶּלֶב (טהרות ד, ג); הוֹלְכִין (מכשירין ב, ח [ט] בהופעה השנייה במשנה); בְּכִי-יָתֵן (שם ג, א);

5 כגון: ישפך הדם- (נגעים יד, ה). בשל סיבות טכניות הסבנו את הסימן במאמר זה לנקודתיים, כך: ישפך הדם..

5א ראה: ייבין, הטעמת התושבע"פ, עמ' 219-220.

6 מראי המקום של המשניות מובאים על פי חלוקת הפרקים בדפוסים; בסוגריים הבאנו את מספר המשנה בכתב-היד, במקום שהוא שונה מן הדפוסים.

6א לעתים שכח הסופר-המטעים לציין את המקף.

7 מלים שלמות או מקוצרות (כגון: עקי' במשנה זו) שאינן מנוקדות, אין מטילין בהן, לעתים, טעמים בכתב-היד.

ה, ז בהיקרות השנייה במשנה; המוציא (שם ה, ז); ויקנב (כלים טז, ב 2x, ג, ד [ד-ה])
 4x; וישנה (אהלות טז, ב [ג] בהיקרות השנייה במשנה); וישנות (שם, שם; כלים יט,
 ו [ז]); וישיבה (שם כד, י); ויהלך (שם יז, ד); ויריעה (אהלות ח, ג); בידאי אדם (שם ג,
 ז [ט]); ויריאת-חמור (שם ח, א); ויהוא (שם טז, א); ויטהרו (מקואות ג, ב). בדוגמות
 האחרונות החידק המתוג הוא באות שימוש (וב"ל) לפני יוד שוואית שנשמט שוואה.
 אך גם בקטגוריה זו ציון המתג הוא חלקי – השווה: בישנה (כלים ט, ה); ויהי (שם יב,
 ז [ט]); וישיר (שם טז, ד [ה]); בידאי-אדם (שם יז, יב); ויריעה (אהלות ח, א); ועוד, ללא
 ציון המתג.

5. להוציא את המתג שזימונו נדיר (ומקום אין לו בפיסוק הטעמים) ואת המקף שהוא
 טעם מחבר, הטעמים המפסיקים מתחלקים באופן ברור לשתי קבוצות: הזקף, הטפתא,
 הגרש, המהפך, המרכא הכפולה והשלשלת הם מפסיקים משניים, האתנח וסוף המשנה
 (אף שלא צוין סילוק בהברת הטעם של המלה האחרונה) הם מפסיקים ראשיים; ועוד
 נראה במה חשובה לנו חלוקה זו.⁸

6. אמת, שיטת טעמים זו היא ברורה וחד-משמעית דיה רק באשר לידיעת מעמד
 ההפסק ומעמד ההקשר, כלומר באשר לפיסוק התחבירי. ואולם באשר למקום הטעם
 במלה רק תיבה שנודמנה בהפסק אתה יודע היכן היא מוטעמת, אבל מלה הבאה
 בהקשר – וכידוע וכצפוי זה רובן של התיבות בכל טקסט נתון – אינך יודע איך
 הוטעמה. וכך למשל אנו יודעים, שהתיבה למה ננקדה בלמד פתוחה ובמם קמוצה
 והטעמתה מלרע – למה: "אמר-לו-למה" (נגעים ט, ג); מותרים אנו להניח, שכך
 הוטעמה התיבה בשתי היקרויותיה האחרות שאינן בהפסק: "ולמה-הוזכרו-דמוני-
 בדן"^{8a} (כלים יז, ה); "ולמה-אמרו-אחת-גדולה-ואחת-קטנה" (שם שם, ט [י]).⁹

7. ועוד דוגמה מעניינת ביותר. צמד המליות "למעלה", "למטה" ("למעלה",
 "למטה") מופיע במשנת פר – כמו בכתב-יד אחרים – באחת משתי דרכים:
 א. כצורתן במקרא – "למעלה", "למטה" – בעיקר כאשר המלה התוכפת היא המלית
 "מן" השימוש, כגון: "זו למעלה מזו וזו למעלה מזו" (מקואות א, א); "למעלה מהם
 נבילה ומי חטאת" (כלים א, ב), ועוד 13 הופעות. וכן 3 פעמים "למטה מן": "למטה
 מנחושתו שלתנור" (כלים ח, ג; ט, ג 2x). פעם אחת בלבד מצאנו את המלית
 "למעלה" כתואר-פועל רגיל שלא לפני "מן" השימוש: "תיק סומפניה בזמן שהוא

8 ראה להלן מקומות שונים בסעיפים 15-73, ובמיוחד בסעיפים 74-101.

8a איש לא ינית, שכל שלוש התיבות המוקפות הן נטולות הטעמה.

9 ניקוד זה – למה – מצוי גם בכ"י ר של הספרא, כפי שכבר קבע ייבין (הניקוד הבבלי, עמ' 1138);

אף הוא רמז שם לעדות אפשרית להטעמת מלרע במלה.

נותנו מְלַמְעֵלָה טַמְאָ (שם טז, ח [ט]); וכן גורסים כתבי היד ק, פא: "מלמעלה"¹⁰. במקום האחרון נזדמנה התיבה ב־פּר בהפסק והטעמתה מלעיל (כדרך מה שמצאנו בהטעמת המקרא): מְלַמְעֵלָה. ולפי שמדובר בהפסק משני, המם בפתח ולא בקמץ, כפי שנראה בהמשך.¹¹

ב. הדרך השנייה – צורות בנון סופית (הסוגרת את ההברה); צירוף ההופעות של שתי המליות מגיע ליותר מ־90.¹² מהן יותר מ־70 היקרויות באות בהפסק והטעמתן היא תמיד מלרע, כגון: וּלְמַטָּן ... וּלְמַעְלָן ... מְלַמְעֵלָן (כלים ה, ו); לְמַטָּן ... לְמַעְלָן (אהלות יד, א); ועוד ועוד. ודוק, המם נקודה לעולם בפתח ולא בקמץ, לפי שאינה מצויה בהברת הטעם.¹³ נמצאנו למדים, שבמסורת זו של פר משתקפים "כללי הטעמה מקובלים"¹⁴: לפי שהמלה נחתמת בעיצור ותנועתה קמץ (תנועה בינונית),¹⁵ הטעם נעתק (יורד) מהברת המלעיל להברת המלרע; ואם מסורת קדמונית לפנינו, העולה לימי חיותה של הלשון, עדות יש כאן שהמלה נחתמה בנון ולא בתנועה מאונפפת.¹⁶ ואפשר שכ"י פר לא רק על עצמו מלמד, אלא הוא יצא ללמד על מסורות אחרות, ש"למעלן", "למטן" חתומות נון הן, ולא חתומות תנועה מאונפפת. אבל אל נהא מושכים ממנו מכתב־היד דידן יותר ממה שיש בו.

8. מה שאמרתי על מקום הטעם במלה צריך הדגשה, היינו, בכל מקום שהמלה באה בהפסק יודעים אנו את הטעמתה. דומה אני שבאלפי המלים המוטעמות כמעט שלא נפלה שגיאה זולתי מקומות בודדים. למשל, התיבה "היכל" נקריית בהפסק חמש פעמים והטעמתה באה בהברה הסופית בארבעה מקומות: הַהִיכָל (כלים א, ט'¹⁷ [ג]; נגעים ז, ב; הַהִיכָל (נגעים שם, שם); לַהִיכָל (כלים א, ט [יד]); במקום אחד בא הטעם בהברת המלעיל – הַהִיכָל (נגעים א, א) – ונראה לי, שנשתבש הסופר במקום זה לבדו. ועוד דוגמה: התיבה "אחת" נקריית בהפסק משני או בהפסק ראשי למעלה מ־50 פעמים, ובכולן, בדרך שיטה, הטעם מוטל בהברה האחרונה, כגון: אַחַת (כלים

10 בכ"י פס מצינו מְלַמְעֵלָ' (בסוף שורה); במקום זה גורס לו "מלמטן".

11 ראה להלן סעי' 75 וכן סעי' 98 ג.

12 וזו חלוקתן: למטן/מלמטן יותר מ־40, למעלן/מלמעלן 50x.

13 כידוע, במקרא בהפסק משני נוהגת הצורה במם פתוחה: לְמַעְלָה (כגון שמות כה, כ). בהפסק ראשי משמשת צורה במם קמוצה – לְמַטָּה ... לְמַעְלָה: (השווה למשל ישעיה לו, לא).

14 כמונח זה – "כללי הטעמה מקובלים" – אנו מכוונים לכללי ההטעמה הסברנית; במקום שההברה הסופית סגורה ותנועתה אינה תנועה קצרה, לא תיתכן הטעמת מלעיל.

15 הקמץ והפתח במסורת פר הן שתי מהויות שונות, הן פונטית הן פונולוגית (ראה להלן סעי' 76).

16 כלומר המלים היו הגרורות *l'mattān*, *l'ma'ān* ולא *l'mattā*, *l'ma'ā* כפי שהניח ז' בן־חיים (ראה לשוננו כב [תשי"ח], עמ' 233 = קובץ א, עמ' 48). על למעלן/מעלה קדם והעיר י' יבין (ללא הבאת מראי מקום) בדברי הקונגרס השישי למדעי היהדות, ד, ירושלים תש"ם, עמ' 220.

17 לעתים אתה מוצא רישול־מה בהטלת סימני הניקוד בכתב־היד במקומם הנכון. כאן למשל מנוקד ומוטעם הַהִיכָל; הקמץ והטפחא הוטלו מתחת ליוד ולא מתחת לכף. אפשר שחספוס או פגם אחר בקלף הוא שגרם להטת סימני הניקוד במקומם במלים מסוימות.

כט, ב; וְאֶחָת (טהרות י, ז). במקום אחד מצינו אֶחָת (על יד אֶחָת באותה משנה, נגעים יב, ג), ואף כאן נראה לי שנשתבש הסופר במקום הטעם.

(ב) על פיסוק הטעמים בכתב-היד

9. בתיאור יחסי התפוצה של צורות ההקשר ושל צורות ההפסק בכ"י פר אנו מייסדים את דברינו על פיסוק הטעמים של כתב-היד. פיסוק זה מגלה סדירות גבוהה וכמעט מוחלטת.¹⁸ היינו, סימני ההפסק (הטעמים המפסיקים) באים בדרך שיטה במקום שמתבקש הפסק, והמקף (הטעם המחבר) בא בדרך שיטה במקום שמתבקש הקשר. האתנה וסוף משנה חותמים יחידות גדולות יותר, ויתר הטעמים חותמים יחידות קטנות¹⁹ יותר (במידה מסוימת מתקרבים לאתנה ולסמ"ש המרכא הכפולה והשלשלת). בשל אורכן הידוע של המשניות עשויים להזדמן במשנה אחת כמה וכמה אתנחים. נסתפק כאן בדוגמה ממשנה אחת (דוגמות נוספות ניתן לראות לעיל בסעיף 3, וכן להלן בסעיף 11):

כיצד-בוצרין-בית-הפרס מזין-על-האדם-ועל-הכלים ושזין ובוצרין ומוציאין-
חוץ-לבית-פרס ואחרים-מקבלין-מהן ומוליכין-לגת ואם-נגעו-אילו-באילו
טמאין כדברי בית-הלל בית-שמאי-אומ' אוחז-את-המגל-בסיב או-בוצר-בצור
ונותן-לתוך-כפישה ומליך-לגת אמ' ר' יוסי במה-דבר' אמון' בכרם-הנעשה-
בית-פרס אבל-הנוטע-בית-פרס ימכר-לשוק: (אהלות יח, א).

10. עם זאת, ניתן לגלות במקומות מסוימים סטיות מן הסדירות של כללי הפיסוק. סטיות אלו יש בהן (לענייננו כאן) כדי להסביר תמיהות בניקודן של צורות הקשר או של צורות הפסק שלא במקומן הצפוי. ויש סימן פיסוק אחד, הגרש, שלפעמים כל השימוש בו כסימן הפסק הוא שימוש מדומה. שיבוצו פה ופה נובע מכורח השיטה להטיל גרש כסימן פיסוק אחרון לפני סוף-משנה. אדגים תחילה את עניין הסטיות מכללי הפיסוק, ואחר כך אצביע על השימוש בגרש כסימן פיסוק מדומה.

11. לא ראיתי דרך טובה להדגים את עניין הסטיות מאשר העמדה מעמתת של משניות החוזרות במקומות שונים בסדר טהרות,²⁰ וכן הקבלה של משניות ומשפטים בתוך משניות שהן בעלות מבנה דומה.

18 נושא זה, פיסוק הטעמים בכ"י פר, עוד יתואר במקום אחר; שכן הוא דורש הצגה מפורטת ודין נפרד לעצמו.

19 גם מינותים אלה – יחידות גדולות, יחידות קטנות – דורשים הרחבת-יתר, ולא כאן מקומה. לעת הזאת נאמר, שיחידות קטנות הן, על פי הרוב, חלקי משפט; ויחידות גדולות מעמידות, על פי הרוב, פסוקית שלמה. ואכמ"ל.

20 פלא בעיניי, שלא נמצאה בשום מקום רשימה של משניות (או חלקים שלהן), החוזרות במקומות שונים בששת הסדרים (או בסדר אחד). העמדתם של קטעים כאלה זה כנגד זה חשובה לא רק לחקר הנוסח וההלכה, אלא גם לחקר הלשון. נתון חשוב זה, במחקר המשנה ובתיאור ולשונה, לא ניתנה עליו הדעת עד כה.

משניות חוזרות

כלים ב, א

כלי-עץ כלי-עור כלי-עצם כלי-זכוכית
 פשוטיהן טהורין ומקבליהן טמאין
 נשברו
 טהרו חזר-ועשה-מהן-כלים מקבלין-
 טומאה מיכן-ולבא

כלים טו, א

כלי-עץ כלי-עור כלי-עצם כלי-זכוכית
 פשוטיהן טהורים ומקבליהן טמאין
 נשברו
 טהרו חזר-ועשה-מהן-כלים מקבלין-
 טומאה מיכן-ולבא

כלים יג, ז (ח)

הכדומים-האשקלונין-שנשברו-ואנקלי-
 שלהן-קיימת הרי-אילו-טמאין המעבד
 והמזוזה והמגוב וכן-מסרק-שלאש-
 שניטלה-אחת-משיניהן ועשאן-שלמתכת
 הרי-אילו-טמאין ועל-כולן אמ' ר' יהוש'
 דבר-חדש-חידשו-סופרין ואין-לי-מה-
 אשיב:

טבול-יום ד, ו

הכדומין-האשקלונין-שנשברו ואונקלי-
 שלהן-קיימת הרי-אילו-טמאין המעבד-
 והמזוזה והמגוב וכן-מסרק-שלאש
 שניטלה-אחת-משניהן ועשאן-שלמתכת
 הרי-אילו-טמאים ועל-כולן אמ' ר' יהושע
 דבר-חדש-חידשו-סופרים ואין-לי-מה-
 אשיב:

פרה ת, ח (י)

כל-הימים כמקוה שנא' ולמקוה-המים
 קרא-ימים דברי ר' מאיר ר' יהודה-
 או' היס-הגדול כמקוה לא-נאמר-ימים
 אלא-שיש-בו-מיני-ימים-הרבה ר' יוסי
 או' כל-הימים-מטהרין-בזוחלין
 ופסולין-לזבים-ולמצורעין ולקדש-מהן-
 מי-חטאת:

מקוואות ה, ד (ה)

כל-הימים כמקוה שנא' ולמקוה-המים
 קרא-ימים דברי ר' מאיר ר' יהודה-
 או' היס-הגדול כמקוה לא-נאמר-ימים
 אלא-שיש-בו-מיני-ימים-הרבה ר' יוסי
 או' כל-הימים מטהרין-בזוחלין
 ופסולין-לזבים-ולמצורעין ולקדש-מהן-
 מי-חטאת:

12. יש פרטים קטנים המבדילים בין הקטעים החוזרים, בעיקר בכת"ב (כגון טהורין/טהורים בדוגמה הראשונה, הכדומים/הכדומין בשנייה) ובטעמים (כגון ועשה-מהן-כלים / ועשה-מהן-כלים בדוגמה הראשונה; ההבדל הוא בטעם המפסיק, אבל כאן וכאן יש הפסק). אבל קריאת המלים זהה בכל, זולתי מקום אחד בדוגמה ג שיש בו הבדל בדקדוק הצורות – כאן פסולין וכאן פוסלין. לענייננו הדבר החשוב ביותר הוא הזהות בקריאת המלים. וזו הרי הייתה נתונה במשך דורות עוד לפני שניקד והטיל את הטעמים מעתיק כ"י פה. בכל זאת יש לפחות הבדל אחד הטעון הדגשה בהקשר זה: בדוגמה השנייה, בשתי ההופעות נמסרת הקריאה

ש"נשברו"; אלא שבכלים (יג, ז) המלה מוטעמת במקף, ובטבול-יום (ד, ז) היא מוטעמת בזקף. עתידים אנו לראות, שהטעמת טבול-יום עיקר, ולא זו שבכלים.²¹

מבנים דומים

13. גם במבנים דומים אתה מוצא לעתים משפטים שלא פוסקו בדרך שווה. נדגים את הדבר בקצרה:

כלים ג, ח (ט)

חבית שניקבה ועשאה בזפת-יתיר-מצרכה
הנוגע-בצורכה טמא

כלים ג, ג (ד)

חבית שניקבה ועשאה בזפת-ונשברה
אם-יש-במקום-הזפת-מחזיק-רביעית
טמאה

כלים ד, ב

חבית שנתרעעה ואינה יכולה להיטלטל-
בחצי-קב-גרוגרות טהורה

כלים ג, ד (ה)

חבית שנתרעעה וטפלה בגללים
אף-על-פי-שהוא-נוטל-את-הגללין-
וחרסין-נופלין טמאה ... נשברה
ודיבק-ממנה-חרסין ... טהורה

עינינו הרואות: מבנים שקריאתם זהה פוסקו בדרכים שונות. כאן "חבית שניקבה ועשאה בזפת-ונשברה", וכאן "חבית שניקבה ועשאה בזפת ...". בראשון "שניקבה" באה בטעם מחבר, ובשני היא באה בטעם מפסיק. והם הם הדברים בפועל הפותח את המשפט הראשון בדוגמה השנייה וכאן שנתרעעה במקף, וכאן שנתרעעה בזקף; ותן דעתך, שגם בהמשך המשנה הראשונה אנו מוצאים נשברה בטעם מפסיק – זקף – לפני "ודיבק ממנה". עתידים אנו לראות, שדרך פיסוק אחת היא עיקר בכתב-היד, והדרך השנייה היא דרך חורגת. ואפשר שהמפסק לא פוסק כדבעי.²²

פיסוק מדומה

14. כבר אמרנו, שהיחידה האחרונה בכל משנה מתחלקת דרך שיטה לשתיים, כשהראשונה מסומנת בגרש; בדרך כלל החלוקה התחבירית הגיונית וסבירה, והשימוש בגרש כמפסיק מתבקש מאליו; למשל:

"ניטמא-תוכו כולו-טמא:" (כלים כה, ו [ז]);

"מתה-המשתלחת ישפך-הדם:" (נגעים יד, ה [ו]);

"ודבר-שאינו-מקבל-טומאה כשר:" (פרה ו, ד [ה]);

"אלא-משליכין והחיה-גורתן:" (גידה ז, ד [ג]).

על פי הרוב היחידה שבין הגרש לסמ"ש היא יחידה תחבירית קצרה – מלה אחת או שתיים (או שלוש מלים; רק במיעוט המקרים היא ארוכה יותר). כורח זה לחלק את היחידה האחרונה על ידי גרש, והיותה של יחידת המשנה הבאה אחרי הגרש (וחותמת את המשנה) קצרה ביותר, מזמנים פיסוק בתוך יחידה תחבירית אחת שאין ראוי לפסקה. למשל:

"איין-המחשבה פוסלת-בפרה:" (פרה ד, ג);

"שאיין-דוחין-נפש מפני-נפש:" (אהלות ז, ו [ז]);

"איין-זו באה-לבית:" (פרה ב, ג);

"אינו-צריך למרח-מן-האמצע:" (כלים י, ו);

"פרשו-ללכת-בדרכי-ישר' הרי הן כיש' ... עד-שיפרשו-ללכת בדרכי-אבותן:" (גידה ד,

ב).

בדוגמה האחרונה רואים בבירור, שבמשפט הראשון – "פרשו-ללכת-בדרכי-ישר' [=ישראל]" – ארבע המלים הן יחידה רצופה, ואין הפסק בין "ללכת" ובין "בדרכי ישראל"; ובשני, החותם את המשנה, "עד שיפרשו ללכת בדרכי אבותן", כורח השיטה הביא להצבת גרש במלה "ללכת" לפני "בדרכי אבותן". אף פיסוק מדומה זה, המזדמן פה ופה, יש בו כדי להסביר כמה מן החריגים בתפוצת צורות ההקשר וצורות ההפסק, כפי שנראה להלן.²³

ב. יחסי התפוצה של צורות ההקשר ושל צורות ההפסק

15. נבוא עתה לברר את בדיקת יחסי התפוצה של צה"ק ושל צה"פ במעמדי ההקשר ובמעמדי ההפסק בכתב-יד פארמה ב (פר). בתוך זוגות הצורות של צה"ק וצה"פ יש לנו שתי קבוצות עיקריות המתחלקות כל אחת לקבוצות-משנה.

הקבוצה הראשונה – צורת ההקשר יש בה עיצור שוואי (בדרך כלל ע' הפועל בצורות פועליות ופ' השורש בשמות עצם) והיא מוטעמת מלרע; וצורת ההפסק יש בה תנועה כנגד השווא שבצה"ק והטעמתה היא מלעיל, כגון: פָּעֵלוּ כנגד פָּעֵלוּ.

הקבוצה השנייה – צורת ההקשר העיצור הפותח בה את הברת הטעם מנוקד בתנועה (המשקפת תנועה) קצרה היסטורית, וכנגדה באה צורת הפסק בתנועה אחרת, תנועה המכונה "בינונית" בדקדוק הטברני. בקבוצה זו בדרך כלל אין הבדל בהטעמה בין צה"ק לצה"פ (להוציא מלים בודדות), כגון: טָבַל כנגד טָבַל.

(א) הקבוצה הראשונה – שווא כנגד תנועה

16. בקבוצה הכוללת צה"ק בשווא כנגד צה"פ בתנועה אפשר לנסח כלל יציב למדי: במעמד הקשר שולטות צורות הקשר ובמעמד הפסק שולטות צורות הפסק גם

כשהפסק הוא הפסק משני. אנו מוצאים מספר סטיות מועט, המתבארות בחלקן ביאור מקומי, פרי שינוי מיוחד שחל בהקשר מסוים או סטיות הנוגעות לקטגוריה מסוימת הסוטה בדרך קבע. ויש לעתים רחוקות גם טעויות בהטלת סימני ההטעמה במקומם הנכון. נפרט תחילה את הנתונים לפי קבוצות-משנה.

I. שווא כנגד קמץ

17. נציין כאן שבע או שמונה קטגוריות בולטות: צורות הנסותרת והנסתרים בבנינים קל, ²⁴ נפעל, נתפעל והופעל בעבר, וכן צורות נסתרים בעתיד בבנינים קל (אָפֶעֱל) ונתפעל, וגם צורת נסתרת עבר של בניין קל בפועל "היה".

1. נסתרת - נסתרים של בניין קל עבר

במעמד הקשר²⁴

18. מצינו 204 צורות פֶּעֱלָה-פֶּעְלוּ (צה"ק) כנגד 5 צורות פֶּעֱלָה-פֶּעְלוּ. כגון: "בְּטָלָה-הַטְּפֵלָה"²⁵ (כלים יט, ט [י]); "הִרְגָּה-מֵאֲכֹלֶת" (נידה ת, ב); "שָׁנְתָנָה-מֵעוֹת ... וַיִּרְדֶּה-וַטְּבֵלָה" (מקוואות ה, ה); "שָׁנְשְׂרוּ-שִׁפְתוֹתֶיהֶן" (כלים כ, ב); "פִּסְקוּ-גַשְׁמִים" (מקוואות א, ד); "שָׁרְכְּבוּ-עַל-גְּבֵי-בַהֲמָה" (זבים ג, א).

ואלה 5 צה"פ שנזדמנו בהקשר:

"כָּנְסָה-וּפְסָתָה אֶרֶץ-פְּסָתָה-וְכָנְסָה" (נגעים ד, ז); "הָאִשָּׁה שִׁשְׁמֵשָׁה-אֶת-בֵּיתָהּ-וַיִּרְדָּה-וַטְּבֵלָה-וְלֹא-כִיבְדָה-אֶת-הַבַּיִת כְּאִלּוּ-לֹא-טְבֵלָה" (מקוואות ת, ד); "סִפְקוּ-נִפְלוּ-סִפְקוּ-לֹא-נִפְלוּ-וְאִפְלוּ-נִפְלוּ" (מקוואות ב, ג).

במעמד הפסק²⁵

19. מצינו 65 צורות פֶּעֱלָה-פֶּעְלוּ כנגד 3 צורות פֶּעְלוּ. כגון: "כֹּל-שֶׁבִגְרָה אֵין-לֵאבִיָּה" (בהרשות); "נִידָה ה, ז"; "כִּבְרִי-חֲזָרוּ" (ידיים ד, ד [יב]); "וְשָׂאָבוּ כֹל-שֶׁשָּׂאָבוּ בְכִי-יָתֵן" (מכשירין ג, א) - בס"ה 45 פעמים בהפסק משני. וכן "ר' יהודה או' בְּטָלוּ"

24 בשל ריבוי היקרויותיה של צורת הנסתרים אָמְרוּ/אָמְרוּ וייחודים מסוימים שיש בה הפרדתי את הדיון בה מכל יתר צורות הנסתרת והנסתרים של בניין קל בפעלים אחרים (פֶּעֱלָה/פֶּעְלוּ, פֶּעֱלוּ/פֶּעְלוּ).

24 יושם נא לב שפתיאור הממצאים כאשר אנו אומרים "במעמד הקשר" "במעמד הפסק", אנו מתכוונים לפיסוק שבכתב-היד עצמו; כלומר צורות שהוטעמו במקף הריהן "במעמד הקשר", ואלה שהוטעמו בטעם מפסיק הריהן "במעמד הפסק" (משני או ראשי בהתאם לטעם שהוטל בהן). אבל יש מקומות שהטעמות כתב-היד אינן תואמות את כללי התחביר ונראה להלן סעיפים 67-73.

25 מכאן ואילך, ציטטות שיובאו מכתב-היד ינוקדו בהן בעיקר הצורות שנוגעות לסעיף הנידון; יתר המלים אפשר שיובאו ללא ניקוד. גם הטעמים (מקף והמפסיקים) בציטטות שנביא מכתב-היד, לא יצוינו אלא אם הם דרושים לעניין הנידון.

25 א. ראה הערה 24.

(פרה ט, ה); "הַרְגָה" (נידה ח, ב); "וְטָנְנוּ" (מכשירין ג, ה); "פָּרְשׁוּ" (טהרות א, ח [יב])
- בס"ה 20 פעמים באתנח ובסוף-משנה.

וכנגד זה מצינו 3 צורות פִּעְלוּ ואלו הן: שתיים בהפסק משני - "נִמְנוּ וְנִמְרוּ"²⁶
עמוּן ומוֹאֵב מעשר-עני-בשביעית" (ידיים ד, ג [ט]); "אִמֵּי לֹדְנִמְנוּ וְנִמְרוּ"²⁶ עמוּן
ומוֹאֵב מעשר-עני-בשביעית" (שם שם, ג [י]). ואחת בהפסק ראשי: "למעלה-מֵהֶן
מִתְמַצִּיחַת שְׁלֵא-פִּסְקוּ"²⁷ (מקוואות א, ו).

2. צורת אָמְרוּ/אָמְרוּ

במעמד הקשר

20. מצינו 29 הופעות של צה"ק אָמְרוּ כנגד 7 פעמים צה"פ אָמְרוּ.

23 הופעות של אָמְרוּ לפני מלת יחס, מהן 19 פעמים בצירוף "אָמְרוּ-לוֹ" (כגון כלים
ח, א; אהלות א, ג [ד]; מכשירין ו, ח [ט] 2x; ידיים ד, ו [יד] ועוד). וכן "אָמְרוּ-לֵהֶן"
(מכשירין א, ד 2x). וכן "אָמְרוּ-לְפָנֵי ר' עֲקִי" (כלים כה, ד [ה]); "כִּלְלֵי אָמְרוּ-בְּטְהָרוֹת"
(טהרות ח, ו [ז]). כמו כן 3 פעמים לפני הנושא: "אָמְרוּ-בֵּית הַלֵּל לְבֵית שְׁמַאי"
(מכשירין א, ד); "אָמְרוּ-חֲכָמִי" (ידיים ג, א [ב]); "שְׁלֵא-אָמְרוּ-חֲכָמִי" (נידה ח, ג).

כן מצאנו 3 הופעות של אָמְרוּ לפני פסוקית תוכן, וזו (אָמְרוּ) באה במקף (טעם
מחבר). ואלה הן: "וּלְמַה-אָמְרוּ-אֶחָת-גְּדוּלָה-וְאֶחָת-קִטְנָה" (כלים יז, ט [י]); "לֹא-אָמְרוּ-
מְטִילִין אֶל־אֵל־מְטִיל" (מקוואות ג, ג); "לֹא-אָמְרוּ-עֲצֻמוֹת-כִּשְׁעוֹרָה אֶל־עֲצָם-כִּשְׁעוֹרָה"
(אהלות ב, ו [ז]). יש להעיר שבשני המבנים האחרונים נוהג זה, להשתמש בטעם
מחבר אחרי אָמְרוּ, מסתייע גם ממקומות אחרים; גם במשפט השאלה "וּלְמַה
הוֹזְכְּרוּ-רְמוּנֵי בְדִין" (כלים יז, ה) בדומה למשפט הראשון ("וּלְמַה-אָמְרוּ-אֶחָת-גְּדוּלָה-
וְאֶחָת-קִטְנָה") בא טעם מחבר אחרי הוֹזְכְּרוּ- (בצורת הופעלו אין צורת הקשר);²⁸
ובשתי הדוגמות האחרות - "לֹא-אָמְרוּ-מְטִילִין", "לֹא-אָמְרוּ-עֲצֻמוֹת-כִּשְׁעוֹרָה", -
הטעם המפסיק בא לפני הפסוקית המצמצמת הפותחת ב"אלא", כפי שאנו מוצאים
במקומות אחרים.²⁹

21. כנגד זה מצינו 7 הופעות של צה"פ במעמד הקשר בשני מבנים: "וַיֵּשׁ שְׁאָמְרוּ",
"אֵף-עַל-פִּי שְׁאָמְרוּ". וזה פירוטן: "וַיֵּשׁ שְׁאָמְרוּ-מִדֶּה-דָקָה מִדֹּת הַלַּח וְהִיבֵשׁ שִׁיעוֹרֵן"

26 גם כ"י ק גורס "וְנִמְרוּ" 2x ונעיר שבמקום זה החומר של ק הוא מעשה ידיו של המעתיק השני, שהשלים את הדפים החסרים בסוף כתב-היד.

27 ב"ק מנוקד (כנראה) פִּסְקוּ; כלומר, הוא קורא צורת הפסק במעמד של הפסק; אבל בכ"י א: פִּסְקוּ בהטעמת מלדע (ללא ניקוד בסמך); כנראה עדותו זהה לעדות פר: פִּסְקוּ (אלא שאצלו יש זקף ולא אתנח).

28 ראה להלן טע' 28.

29 ראה טעיה 23 להלן; אבל שם אין כל מלה חוצצת בין "אמרו" בטעם מפסיק ובין "אלא" הפותחת את הפסוקית הבאה.

באיטלקי ... ויש שְאָמְרוּ-הַכֹּל-לְפִי-מַה-שֶׁהוּא-אָדָם ... " (כלים יז, יא); וכן "ויש שְאָמְרוּ-מַדֵּה-גִסָּה מֵלֹא תוֹרוּד רֶקֶב ..." (שם שם, יב); "אָף-עַל-פִּי-שְאָמְרוּ-מִטְמֵא-מַעַת-לַעֲת אֵינֶה-מוֹנֶה" (נידה א, ב); "אָף-עַל-פִּי-שְאָמְרוּ-דִּיה-שַׁעֲתָה" (שם שם, ז); "אָף-עַל-פִּי-שְאָמְרוּ-יֹדְעִין-אֲנוּ-לְשֵׁם-מִי-נִדְרָנוּ ..." (שם ה, ו). נעיר כבר בשלב זה, שבכל שבע הדוגמות מעמד ההקשר הוא על פי פיסוק הטעמים של כתב-היד, אבל בכולן המלה אָמְרוּ באה לפני פסוקית תוכן וראיה להלן סוף סעיף 71).

במעמד הפסק

22. מצינו 26 צורות אָמְרוּ (צה"פ) ו-4 צורות אָמְרוּ (צה"ק); וזה פירוט הנתונים:
 26 צורות אָמְרוּ: "בזה-אָמְרוּ-הַגִּידֵה-זֶה-הַטְהוּרָה-אוֹפּוֹת ..." (כלים ה, ח [ט]); "באיזה-בצק-אָמְרוּ בַבֶּצֶק הַבִּינּוֹנִי" (שם ט, א). וכן בשורת המידות שנוכרה ברצף אחד: "הַרִימוּנִים-שְאָמְרוּ" (כלים יז, ד); "הַרִימוּן-שְאָמְרוּ" (שם שם, ה); "כְּבִיצֵה-שְאָמְרוּ" (שם שם, ו); "כְּגֹרֶגֶרֶת-שְאָמְרוּ" (שם שם, ז); "כּוֹיֵת-שְאָמְרוּ ... כְּשַׁעוּרָה-שְאָמְרוּ ... כַּעֲדֵשֶׁה-שְאָמְרוּ" (שם שם, ח); "הַאֲמַה-שְאָמְרוּ" (שם יז, ט). וכן "מִפְנֵי-שְאָמְרוּ שֶׁלֹּשׁ-עַל-שֶׁלֶשׁ ..." (כלים כז, ח [יא]); "מִפְנֵי-שְאָמְרוּ אִם-בְּהֶרֶת-קִדְמָה-לְשַׁעַר" (נגעים ד, יא [טו]); "מִפְנֵי-שְאָמְרוּ מִי-חֲטָאתָ-שַׁעֲשׂוּ-מִצּוֹתַי אֵינָן-מִטְמְאִין:" (פּרָה יב, ד [ה]); וראיה גם נידה ו, א; זבים ה, ג [ד]; ידיים ב, ד). וכן "בִּאיִזֶה-מִקְדָּח-אָמְרוּ בְּקִטְוֵן-שֶׁלְרֹפְאִין" (אהלות ב, ג); "לֹא-כִךְ-וְלֹא-כִךְ-אָמְרוּ" (מקוואות ג, ג); "בּוֹ-בִיּוֹם-אָמְרוּ כֹל-הַזּוֹבְחִין שֶׁנִּזְבְּחוּ" (ידיים ד, ב); "בּוֹ-בִיּוֹם-אָמְרוּ²⁹ עֲמוּן-וּמוֹאֲבֵ-מַה-הֵן-בְּשַׁבִּיעֵית" (שם שם, ג). וראיה גם כלים כח, ז; נגעים ה, ה; יב, ו (ז); מקוואות ב, י; מכשירין ג, ב – בס"ה 25 הופעות בהפסק משני; ועוד הופעה אחת בהפסק ראשי: "וְעוֹד-כֹּל-לֹא-אֲחֵר-אָמְרוּ כֹל-הַנִּישָׂא-עַל-גְּבִי-הַזֶּבֶב טְמֵא" (זבים ה, ב).

23. כנגד זה מצאנו 4 הופעות של צה"ק אָמְרוּ במעמד הפסק, כולן במבנה "לא אָמְרוּ אלא", והמלה "אָמְרוּ" מוטעמת במפסיק משני. ואלו הן: "אָמְרוּ ר' יוֹסִי לֹא-אָמְרוּ אֵלֵא-לִידִים-הַטְהוּרֹת-בְּלִבָּד:" (כלים כה, ז [ח]); "לֹא-אָמְרוּ אֵלֵא-בְּקִפִּיפֵה-מִצְרֵית" (שם כו, א); "שֶׁלֹּא-אָמְרוּ אֵלֵא-שְׁלוֹשֶׁת-לֹגִין-שֶׁנִּפְלוּ:" (מקוואות ו, ד; שם שם, יא).

3. נסתרת – נסתרים של נפעל עבר

במעמד הקשר

24. מצינו 99 צורות נִפְעְלָה-נִפְעְלוּ (צה"ק) כנגד 7 צורות נִפְעְלָה-נִפְעְלוּ (צה"פ). כגון: נִבְלָעָה-בְּכֹסוֹת (אהלות ג, ג [ג]); נִסְדָּקָה-סְרִידָה (כלים ט, ז); נִקְבָּה-מִלְמָטָן (פּרָה ה, ז); נִפְצְרוּ-זֶה-לְתוֹךְ-זֶה (מקוואות ו, ט); שִׁנְהָרְגוּ-בָה (אהלות טז, ה [ו]); שִׁנְיָכְסוּ-לְתוֹךְ-הַבַּיִת (טהרות ז, ו). ועוד 93 הופעות.

29 א תחילה כתב הסופר "אמרו לו", אבל לפני הטלת הניקוד העביר שני קווים (למחיקה) על גבי המלה "לו".

וכנגד זה מצינו 7 צורות הפסק, ואלו הן: "חבית שניקבה ועשאה בזפת ונשברה" (כלים ג, ג [ד]); "חבית שניקבה וסתמוה שמרים" (כלים י, ו); "ניקנסו לאהל המת ניטמאו" (שם ט, ו); "הכדומים האשקלונים שנסברו ואנקלי שלהן קיימת הרי אילו טמאין" (שם יג, ז [ח]); "כל המטמאין באהל שנקלקו והכניסן לתוך הבית ר' דוסא בן הרכינס מטהר" (אהלות ג, א); "אם נשאלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו טהורין אם נשאלו שניהן כאחת ר' יוסי או' בין כך ובין כך טמאין" (טהרות ה, ה); "אם נשאלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו טהורין ואם נשאלו שניהם כאחת טמאין ר' יוסי או' בין כך ובין כך טמאין" (שם שם, ו). בשני המקומות מצאנו "נשאלו" לפני נושא פרוט ליד "נשאלו" לפני נושא רגיל [מסכם].

במעמד הפסק

25. מצינו 60 צורות נפעלה נפעלו (צה"פ) כנגד 2 צורות נפעלו נפעלה (צה"ק). כגון: "הילך באחד מהן ועשה טהרות ונאכלו" (טהרות ה, ג); "מי שהיתה בו בהרת ונקצצה" (נגעים ז, ה); "עריבת הרגלים ... שנסדקה" (ידיים ד, א); "הכדור והאימון והקמיע והתפלה שנקרעו" (כלים כג, א); "ועלמה נחלקו" (זבים א, א [ב]). כל 60 הדוגמות הן בהפסק משני.

כנגד זה מצינו, כאמור, שתי צורות נפעלו-נפעלה בהפסק (משני): "מקום עדשה ארבע שערות נמצאו שלשים ושש שעה" (נגעים ו, א); "אשת עס הארץ שנכנסה לתוך ביתו של חבר להוציא בנו או בהמתו הבית טהור מפני שנקנסה שלא ברשות" (טהרות ח, ה [ו]).

4. נסתרת - נסתרים של נתפעל עבר

במעמד הקשר

26. מצינו 31 צורות נתפעלה-נתפעלו (כולל צורות בפועלי ל"א) כנגד 2 צורות נתפעלה.

כגון: "שלא נתיאשו הבעלים" (כלים כו, ח [ט]); "נשתברו חדשות" (שם יט, ו); "שנתערבו קרבנותיהם" (נגעים יד, יג [טו]); "ונתעסקה בכתמין" (נידה ה, ב); "ניטמאו שניהם" (פרה ח, א); "נתמעטה והלכה לה" (נגעים ו, ה); "וכל מי שנטרפה דעתה" (נידה ב, א).

ואלו שתי צה"פ שבמעמד ההקשר: "חבית שנתרעה וטפלה בגללים" (כלים ג, ד [ה]); "עיסה שנידמעה או שנתחמצה בסאור שלתרומה אינה (מפסלת) [ניפסלת]³⁰ בטבול-יום" (טבול-יום ג, ד).

30 תחילה נכתב מפסלת, אחר כך נמחקה הצורה ותוקן בגיליון ניפסלת (ראה: בר-אשר, הגליונות וההגהות, סעיף 2).

במעמד הפסק

27. מצינו 26 צורות גַתְפַעְלָה-גַתְפַעְלוּ, ואף לא צורת הקשר אחת גַתְפַעְלָה-גַתְפַעְלוּ במעמד הפסק.

כגון: רובע-עצמות-שְׁנֵי־קָדְקוֹ (אהלות ב, ז [ו]); גַתְחַסְמוֹ (כלים כ, ב); גַתְמַעְטָה (נגעים ו, ב); וְגַתְפַּוְרָה ... שְׁנַתְמַעְטָה (שם א, ה); וְגַתְכַּנְסָה (שם שם, ו); בס"ה 24 פעמים בהפסק משני; ועוד 3 פעמים בהפסק ראשי: "אחד-כשר-ואחד-פסול שְׁנַתְעַדְבוּ" (פרה ת, י [ב]); "ניכנסו-לאהל-המת נִשְׁמְאוּ הסיטן-הזב נִשְׁמְאוּ" (כלים ט, ו).

5. נסתרת - נסתרים של הופעל עבר

במעמד הקשר

28. מצינו 8 צורות הפסק, הוּפַעְלָה-הוּפַעְלוּ בלבד, ואלו הן: "הוּחַלְטָה-האמצעית" (כלים ו, ג [ד] 2x); "הוּתְזוּ-ראשיהם" (אהלות א, ו [ז]); "הוּזְפְרוּ" (כלים יז, ה 2x; כה, ב [ג]; טהרות ו, ו [ו]); "שְׁהַכְשֶׁרָה-במשקה" (טבול-יום ג, ד).

במעמד הפסק

29. מצינו 3 צורות הפסק הוּפַעְלוּ בלבד, ואלו הן: אחת בהפסק משני - "לא-הוּזְפְרוּ אלא-מפני-השב-אבידה:" (כלים כז, יב [טו]) - ושתיים בהפסק ראשי: "לכך-ולכך-הוּזְפְרוּ" (כלים יז, ה); "לא-הוּטְבְּלוּ:" (מקוואות ה, ו).

6. צורות עתיד נסתרים של קל (אָפַעַל)

במעמד הקשר

30. מצינו 6 צורות הקשר בלבד, ואלו הן: שלא יאמרו-שחורה שחטו ... שלא-יאמרו-שתיים-שחטו" (פרה ג, ז [ח]); "עד-כמה-יִרְחֲקוּ-ויהיו-טהורין" (טהרות י, ב); "שִׁיתְפְּחוּ-המים" (מקוואות ז, ז [י]); "תאמרו-בחלב-שתחלתו-וסופו-משקה" (מכשירין ו, ח [ט]) "תאמרו-בעבדי-ובאמתי-שיש-בהן-דעת" (ידיים ד, ז [טו]).

במעמד הפסק

31. מצינו צורת הקשר אחת, יִפְעְלוּ בלבד, וזוהי: "עד-מקום-שִׁצְמְחוּ³⁰ שלושה-כרשנין-זה-בצד-זה" (אהלות יז, א).³¹

6. צורות עתיד נסתרים של נתפעל

במעמד הקשר

32. מצינו שתי צורות יִתְפַעְלוּ בלבד, ואלו הן: "מִשִּׁיתְחַבְרוּ-שלושה-זה-לזה" (טהרות ט, א); "ובלבד שלא-יתְמַעְטוּ-מכשעור:" (נגעים ו, ד).

30 א בגיליון הוצעה חלופה בבניין פֻעַל שהיא צה"פ (במעמד של הפסק): שִׁצְמְחוּ.

31 במסורת הגיליון מצינו פעם אחת יִפְעְלוּ במעמד הפסק. בפנים מצינו שִׁמְתְּקוּ (עוקצין ג, ד); בעל

הגיליון הציע חלופה - שִׁמְתְּקוּ (אבל זו אינה מסורתו של פ"א).

במעמד הפסק

33. מצינו שתי צורות יתפעלו בלבד, ואלו הן: "עד־שיתחטפו" (כלים כ, ב); "משיתלבנו" (נגעים יא, ח [ט]).³²

7. צורת נסתרת של הפועל "היה" בעבר של בניין קל

במעמד הקשר

34. לעולם משמשת רק היתה, מצאנו 106 הופעות. כגון: "היתה־מוטה־על־צידה" (כלים ד, ג); "היתה־טמאה" (שם יח, ז x3); "היתה־מרובעת" (נגעים א, ה); "היתה־עליה" (שם יג, ג [ד]); "ובמה־היתה־טומאתו" (ידיים ג, א [ב]); "היתה־יתירה על שלמשה ... היתה־יתירה עליה חצי אצבע" (כלים יז, ט); "היתה־כלי וחיברה ... שהיתה־בירושלם והיתה־נקובה" (מקוואות ד, ה); "היתה־טלית" (זבים ד, ז [ח]); "אם היתה־כמין כובע" (טבול יום ג, ב).

במעמד הפסק

35. במעמד זה משמשת לעולם צורת היתה בלבד. כולן מזדמנות בהפסק ראשי, ואלו הן: "הרי היא כמות שהיית" (נגעים ד, ז; ה, ב; מקוואות י, ח); "הרי היא כמות שהיית" (ביוד אחת! נגעים ד, ז; ה, ב). וכן "הרי היא כמות שהיית" (נגעים ה, ב); "עד שתחזור בהרתו לכמות שהיית" (שם ה, א). נעיר שגם צורת הנסתרת היחידה של הפועל "חיה", שנזדמנה בסדר כולו – ובהפסק ראשי – זהה בצורתה: "אמר לה שמא מכה היתה בך אמרה לו הין וְחִיִּית" (גידה ת, ג).³³

32 בכ"י פר נסיית בניין נתפעל בעתיד בצורות שאינן מסתיימות בתנועה היא בצירה בעין הפועל, כגון: שְׁתִּתְמַעֵט־בהרתו (נגעים ה, א); שְׁלֹא־תִתְמַעֵט (שם ד, ז); עֲד־שִׁתְּיִגְלַגֵּל (טבול־יום ד, ז). אבל כאשר מדובר בצורה בעלת תנועה סופית ועין הפועל היא בתנועה (צה"פ), התנועה היא קמץ. מצאנו שתי דוגמות – יִתְחַטְּפוּ, יִתְלַבְּנוּ שהובאו בפנים – כמו במקרא (נוסח טבריה). השווה למשל: תִּתְיַמְרוּ: (ישעיה סא, ו); יִתְחַזְּקוּ: (יחזקאל ז, יג); יִתְחַבְּאוּ (איוב לח, ל). בלשון המשנה אנו מכירים את מסורתו של פא; הגמן (עמ' 221) רשם בפועל השלם צורות בצירה/סגול – כגון יתאָרְסוּ/יתאָרְסוּ, יצְטָרְפוּ – וצורה אחת בקמץ: יִתְחַלְּקוּ. בכתבי־יד אחרים טרם נחקרה התופעה. בבדיקה מקרית בכ"י ק מצאתי כמה צורות בצירה/סגול: מְשִׁיתְּלַבְּנוּ (נגעים יא, ח); יִתְאָרְסוּ (יבמות ד, י, מקום ראשון במשנה, ונמחקה היוד. נראה לי שהשווא היה קודם סגול; בהיקרות השנייה באותה משנה – יִתְאָרְסוּ, ונראה שגם כאן היה מנוקד תחילה בסגול; ללמדך, הן הכתיב הן הניקוד הכירו צורת יתפעלו; בדוגמה אחת שמצאתי אגב אורחא בכ"י א הניקוד הוא בקמץ, מְשִׁיתְּלַבְּנוּ (נגעים שם, שם), כמו בכ"י פר. ויש צורך בבדיקה שלמה של שני כתבי־היד הנזכרים – א, ק.

33 לא כאן המקום לפרט את הממצאים באשר לצורת הנסתרת בעבר בגזרת ל"י בבניינים השונים. נסתפק כאן בציון העובדה, שהצורה השלטת (כמעט תמיד) היא פְּעַת בכל מעמד. כגון: רָאָה משקין" (טהרות ב, א בהקשרו); "פרשה וְרָאָה" (נידה א, ב בהפסק משני); "משעה שְׁרָאָת": (שם, שם בהפסק ראשי). רק במקום אחד מצאנו פְּסָתָה 2x (פעם אחת בהקשר ופעם אחת בהפסק משני, ראה לעיל סעיף 18). אבל שתי דוגמות אלו של "פְּסָתָה" כל צמיחתן היא כנראה תולדת היקש

36. נסכם דברינו בטבלה:

מעמד הקשר	מעמד הפסק	צה"ק / צה"פ
5 / 204	65 / 3	פָּעְלוּ (פְּעָלָה) / פָּעְלוּ (פְּעָלָה)
7 / 29	26 / 4	אָמְרוּ / אָמְרוּ
7 / 99	60 / 2	נִפְעְלוּ (נִפְעָלָה) / נִפְעְלוּ (נִפְעָלָה)
2 / 31	26 / -	נִתְפָּעְלוּ (נִתְפָּעָלָה) / נִתְפָּעְלוּ (נִתְפָּעָלָה)
8 / -	3 / -	הוּפְעְלוּ (הוּפְעָלָה) / הוּפְעְלוּ (הוּפְעָלָה)
- / 6	- / 1	יִפְעְלוּ / יִפְעְלוּ
- / 2	2 / -	יִתְפָּעְלוּ / יִתְפָּעְלוּ
- / 106	7 / -	הִיָּתָה / הִיָּתָה
<hr/> 29 / 477	<hr/> 189 / 10	

II. שווא כנגד צירה

37. נציין כאן ארבע קטגוריות: נסתרת ונסתרים של פֶּעַל עבר, נוכחים ונסתרים בעתיד ובציווי של בניינים קל (אֶפְעַל), נפעל ופעל.

בחלק של הדוגמות, שאנו מוצאים בהן צירה בהברה פתוחה מוטעמת, מצוי כתיב מלא ביוד. במסורתו של פו אין הפרש בין מסורת הכתיב למסורת הניקוד, מכל מקום אנו מביאים בסוף הפרק פירוט הממצאים גם על פי הכתיב.

1. נסתרת – נסתרים של בניין פֶּעַל בעבר

במעמד הקשר

38. מצינו 16 צורות פֶּעַל-פֶּעַל כנגד צורה אחת פֶּעַלָה.

כגון: "שָׁבִיטְלוּ-אֶת דְּבַרֵי עֲקִבְיָה" (נגעים ה, ג); "שָׁשִׁימְשָׁה-אֶת בֵּיתָה... וְלֹא כִיבְדָה-אֶת הַבֵּית" (מקוואות ה, ד); "חִדְשׁוּ-סוּפְרִין (סופרים)" (כלים יג, ז [ח]; טבול-יום ה, ז) ועוד 11 דוגמות.

וכנגד זה צה"פ אחת: "נֹאמְנִין עַל הַבְּהֵמָה אִם-בִּיפְיָהּ-וְאִם-לֹא-בִיפְיָהּ" (בירה ז, ה [ד]).

במעמד הפסק

39. מצינו שבע צורות פֶּעַל-פֶּעַל (3 מתוכן בכתיב מלא יוד) כנגד שתי צורות פֶּעַלוּ. ואלה הדוגמות: "עַד-שֶׁלֹּא-פִּירִיעָה טִמָּא מִשְׁפָּרִיעָה טְהוֹר" (כלים כא, א);

לצורה פֶּעַלָה בפועל השלם שנודמנה אתן: כְּנֶסֶת אַחַד (ראה להלן סעיף 68 והערה 43). פה ושם מצאנו גם צורות בצירה, כגון "וְנִנְעֶשֶׁת" (נגעים א, ה 2א). ואכמ"ל.

"וטבלה לערב ושימשה, ... ושימשה-את ביתה ... וטבלה לערב ושימשה ... טבלה-ביום-שלאחריו ושימשה הרי זו תרבות רעה" (נידה י, ח); בִּיבְרָה (נידה ז, ה [ד]); נִיטְפו (מכשירין ה, יא) – 5 דוגמות בהפסק משני ושתיים בהפסק ראשי. וכנגד זה שתי צה"ק, שתיהן בהפסק משני: "כל פריחת ראשי אברין שבפריחתן טִהְרוּ³⁴ טמא ... כל חזירת ראשי אברים שבחזירתן טִמְאוּ³⁴ טהור" (נגעים ה, ד).

2. נוכחים ונסתרים בעתיד ובציווי של בניין קל (משקל אפעל)

במעמד הקשר

40. מצינו 12 צורות הקשר, 10 בעתיד ושתיים בציווי, ואלו הן: "עד שִׁצְאוּ-מִמְנוּ" (מקוואות ג, א); "שִׁצְאוּ-הֲרֵאוּ-שׁוֹנִים" (שם ה, א); "שִׁצְאוּ-מִכּוּלוֹ:" (מכשירין א, ב, ה); "שִׁצְאוּ-עַם-הַצּוּאָה" (שם ה, ו); "עד שִׁדְדוּ-לְתַחְתּוֹן" (מקוואות ו, ח); "עד שִׁדְדוּ-גַשְׁמִים" (שם ז, ג [ה]); "שִׁדְדוּ-עֲלֵיהֶן גַּשְׁמִים" (מכשירין ד, י [יג] x 2); "אל תתנו-מקום למינים לרדות" (פרה ג, ג). וכן "צְאוּ-וְהֵבִיאוּ שֵׁלֵג" (מקוואות ז, א); "וְהִתְנוּ-לְאִשְׁתִּי" (טבול-יום ד, ה).

במעמד הפסק

41. מצינו צורה אחת צה"פ: "הֲרֵי-אֵילוּ-יִכְתְּבוּ-וְיִתְּנוּ" (טבול-יום שם, שם).

3. נסתרים של נפעל בעתיד

במעמד הקשר

42. מצינו שלוש צה"ק יפעלו בלבד: "מִשִּׁצְרְפוּ-בִּכְבוֹשׁן" (כלים ד, ד); "יִשְׁאַלוּ-הַבְּדִידִים" (טהרות ט, ח); "לֹא יִלְקְחוּ-בַכֶּסֶף מַעֲשֵׂר" (עוקצין ג, ה).

במעמד הפסק

43. מצינו שתי צורות הפסק יפעלו בלבד, ושתיהן בסוף משנה: "הֲרֵאוּ-שׁוֹנוֹת תְּלוּיֹת וְהַשְׁנִיֹּת יִשְׂרְפוּ:" (טהרות ה, ג; ה, ד).

4. נוכחים ונסתרים בעתיד ובציווי של בניין פעל

במעמד הקשר

44. מצינו 8 צה"ק בלבד, ואלו הן: "שִׁיעֲכְבוּ-זֶה-אֶת-זֶה" (נגעים י, ט); "יִשְׁמְשׁוּ-אֶת הַבַּיִת הַשֵּׁנִי" (שם יג, ה [ו]); "שִׁינְגְּבוּ-אֶת פִּיהֶן ... שִׁילְחֻ-אֶת לְשׁוֹנָם" (טהרות ג, ח); "שִׁינְגְּבוּ-אֶת רַגְלֵיהֶן" (שם י, ב); "עד שִׁהֲלִכוּ-רֹב אֲדָם" (מקוואות א, ד); "וְיִטְהַרוּ-הָעֲלִיּוֹנִים אֶת הַתַּחְתּוֹנִים" (שם ג, ב); "בּוֹאוּ וְתִקְּנוּ-אֶת הַפְּקוּחוֹת:" (נידה ו, יד [טז]).

34 גם ק קורא כאן: טִהְרוּ, טִמְאוּ; א קורא: טִהְרוּ, נִטְמְאוּ.

במעמד הפסק

45. מצינו שתי צורות הפסק, אחת בהפסק משני ואחת בהפסק ראשי: "ובגדים שהטבילן מכובסין עד שִׁבְעָעָעו הטבילן נגובין עד שִׁבְעָעָעו" (מקוואות י, ד).

למסורת הכתיב

46. כל 39 הצורות שבהקשר כתובות ללא יוד אחרי עין הפועל, כגון: ביטלו, יצאו, יצרכו, ישמשו; גם שתי צה"ק שבהפסק (טיקרו, טימאו) כתובות ללא יוד אחרי עין הפועל. כנגד זה 13 צורות ההפסק, 4 מתוכן כתובות כתיב מלא – ביפירה (2x), פידיעה, פריעה – לעומת 9 צורות בכתיב חסר: שימשה (3x), ניטפו, יתנו, ישרפו (2x) יבעעו (2x). מן הכתיב החסר הסדיר בצורות ההקשר (39x) ניתן ללמוד, שגם במסורות הכתיב לא נהגו צה"פ במעמד הקשר. מן הצורות המשמשות בהפסק, היחס 4 (אחת מתוכן צה"פ במעמד הקשר) בכתיב מלא כנגד 9 בכתיב חסר אין בו לסתור את מסורת הניקוד שמדובר בצורות הפסק, שכן צירה עשוי להיכתב כתיב חסר בהברה פתוחה מוטעמת.

47. נביא טבלה מסכמת:

מעמד הפסק	מעמד הקשר	צה"ק / צה"פ
7 / 2	1 / 16	פעלו (פעלה) / פעלו (פעלה)
1 / -	- / 12	יפעלו (פעלו) / יפעלו
2 / -	- / 3	יפעלו / יפעלו
2 / -	- / 8	יפעלו / יפעלו
<hr/> 12 / 2	<hr/> 1 / 39	

III. שווא כנגד הולם

48. נציין כאן שתי קטגוריות שמצאנו: צורות נוכחים-נסתרים של בניין קל במשקל אפעל ושמות על משקל פְּעִי-פְּעִי. אף כאן נעיר בסוף דברינו על מסורת הכתיב, הגם שאין בכתב-היד דידן סתירות בין המסורת המשתקפת בכתיב לזו המשתקפת בניקוד.

1. נוכחים ונסתרים בציווי ובעתיד של בניין קל (אפעל)

במעמד הקשר

49. מצאנו 6 צורות הקשר, ואלו הן: "וַיִּחְזְרוּ-מֵרְאִיהֶן לִמְרֹאֵה הַמַּיִם ... עַד שִׁיחְזְרוּ-מֵרְאִיהֶן לִמְרֹאֵה הַמַּיִם" (מקוואות ז, ג [ה]); "כְּדִי שִׁיַּעֲבְרוּ-הַמַּיִם לַחֲבֵית" (פרה ו, ד [ה]);

"עד שִׁפְרָשׁוּ-לִלְכַת בְּדַרְכֵי אֲבוֹתָן:" (גידה ד, ב); "כְּתָבוּ-גַט וְתָנוּ לְאִשְׁתֵּי הָרִי אֵילֹוּ יְכַתְּבוּ-וִיתָנוּ" (טבול-יום ד, ה).

וכן צה"פ אחת: "המניח זתים בכופש שימתונו שיהוא נוחין לכתוש הרי אילו מוכשרין שימתונו³⁵ ושימלחם בית שמאי אומ' מוכשרין ובית הלל אומ' אינן מוכשרין" (טהרות ט, ה).

במעמד הפסק

50. מצינו 8 דוגמות של צה"פ, ואלו הן: שתיים בהפסק משני - שימתונו (טהרות שם, שם בהיקרות הראשונה), שימתונו (מכשירין ו, ב) - ו-6 בהפסק ראשי: עד שִׁטְבֹּלוּ (2x) ... עד שִׁטְבֹּלוּ: (טהרות י, ג); משימתונו (עוקצין ג, ח); שימתוקי³⁶ (שם ג, ד); וישטופו (מקוואות א, ה).

בהפסק משני מצאנו שתי צורות הקשר, ואלו הן: "אף-על-פי-שחזרו-להיות-כסלע-וכסלע שניהן-טמאים עד-שיחזרו להיות כגריס (נגעים ה, ה); "כל-פריחת-ראשי-אברין-שבפריחתן-טיהרו טמא כשיחזרו טמאים" (שם ה, ד). יושם נא לב שבשני המקומות באה הצורה "יחזרו" בטפחא (ראה להלן סעיף 72).

2. משקל פְּעִי-פְּעִי

51. במשקל זה כל הצורות המשמשות במעמד הקשר ובמעמד הפסק שקולות במשקל פְּעִי (וכתובות תמיד באות ואו).

במעמד הקשר

52. מצינו 9 הופעות, כולן פְּעִי: "בדם השופי-הקל ... שהקל בדם-השופי-אינו-דין ..." (גידה ד, ו); וכן צורת הנסמך "עובי" (2x): "בעובי-המרדע" (כלים יז, ח); אהלות טז, א 2x; "עובי-הרגלים ועובי-לזביון ... שעובי-הרגלים ... ועובי-לזביון" (כלים יח, א).

במעמד הפסק

53. כל 6 הדוגמות הן בהפסק משני. מצינו:

ח ו ל י - וּבְחֹלִי (זבים ב, ב).

ג ו א י - לְנֹאֵי (כלים יד, ב), לְנֹאֵי (שם שם, ה); לשון נאה, כלומר חלופה של נוי.³⁶

35 הקריאה "שימתונו ושימלחם" מצויה גם בכתב-יד ק, א (ביא השין פתוחה: שימתונו); ב-לו מופיעה רק ההיקרות הראשונה: "שימתונו" (השנייה חסרה בשל השמטת מספר מלים). כנגד זה פא ו-פס גורסים פעמיים "שימתינו".

36 ראה לעיל הערה 31.

36 באמרנו חלופה של נוי לא אמרנו שנוי קדמה לנְוֵי; ואפשר שנואי קדם לנוי, כפי שהיטיב להעיר ד"ר מ' מישור.

ג ו א י – הזוב והנזאי³⁷ (נידה ז, א); ליחת הזב היוצאת על ידי שיעול או ליחת החוטם.

קושי – הקושי ... הקושי (נידה ד, ו).

למסורת הכתיב

54. צורות הפועל הבאות בהקשר כתובות ללא ואו אחרי עין הפועל, בס"ה 6 פעמים ("יחזורו" וכו', וכן צורת הציווי "כתבו"). ולפי דעתי, קריאתן היא בשווא גם לפי מסורת הכתיב; שכן לו היה שם הולם הוא היה מצוין בואו. 8 צורות הבאות בהפסק וכן צורה אחת הבאה בהקשר ("שימתונו-") כתובות בואו; כנגד זה שתי צורות הבאות בהפסק-משני כתובות ללא ואו – "יחזורו" (ראה לעיל סעיף 50). כל השמות השקולים במשקל פְּעִי כתובים בואו בכל מעמד (כולל צורות נסמך), בסך הכול 15 פעמים.

55. נביא טבלה מסכמת:

מעמד הפסק	מעמד הקשר	צה"ק / צה"פ
8 / 2	1 / 6	פְּעֵלוֹ / פְּעֵלוֹ
6 / -	9 / -	פְּעִי / פְּעִי
<hr/> 14 / 2	<hr/> 10 / 6	

IV. שווא כנגד סגול

56. יש בידינו קטגוריה אחת: שמות על משקל פְּעִי / פְּעִי; יצוין שהסגול מסומן לעתים לא מעטות על ידי יוד. מיון כלל החומר במשקל זה מגלה שלושה טיפוסים, ואלה הם:

57. טיפוס 1: פְּעִי בכל מעמד: בהקשר, בהפסק משני ובהפסק ראשי.

כך נוהג השם גְּמִי: בהקשר (1x) גְּמִי – "סירגן בְּגָמִי-אוּ-בְּמִשִּׁיחָה" (כלים כב, ט [יא]); בהפסק משני (2x) גְּמִי – "שֶׁלְגָמִי" (כלים י, ד), שֶׁלְגָמִי (טהרות י, ח [ט]); בהפסק ראשי (1x) גְּמִי – "וְשֶׁלְגָמִי"^{37א} (כלים ט, ד).

58. טיפוס 2: פְּעִי בהקשר ובהפסק משני, פְּעִי בהפסק ראשי; כך נוטה השם קְּלִי. בהקשר (42x) קְּלִי – כגון: "שלא בטל-שם-קְּלִי-מעליה" (כלים ג, ג [ד]); "קְּלִי-בפני-עצמה" (שם יא, ח [ט]); "קְּלִי-שהוא-מחזיק ..." (עוקצין ג, יב [יג]); ועוד ועוד. הערה: ואין צריך לומר שכך נוהג הנסמך (יותר מ-25 פעמים), למשל: "קְּלִי-קְּלִי-עץ" (כלים טז, א), ועוד.

37 בגיליון מוצעת חלופה: "והנועיי".

37א בכתב-היד המלה "ושל" באה בסוף שורה, "גמי" פותחת את השורה הבאה אחריה.

בהפסק משני (4x) פְּלִי – "מכלי-לְכָלִי" (טהרות ד, ד; טבול-יום ב, ז [ח]);
 "אחד בְּפָלִי ... זה שקיבל בְּכָלִי ..." (נגעים יד, ח [ט]). אך פעם אחת מצינו "פְּלִי"
 (אהלות ט, יג [טו]) – על יד "פְּלִי"; ראה שני המקומות הראשונים המובאים מיד
 בהמשך דברינו.³⁷

בהפסק ראשי (8x) פְּלִי – כגון: "בזמן שהיא פְּלִי" (אהלות ט, יב [יג]; יד [טז]);
 "פְּלִי ... פְּלִי" (פרה ה, ז). יושם נא לב, פעם אחת – מתוך השמונה – הכתיב הוא
 מלא.

59. הערות: א. בשני שמות אין הכרע, אם הם שייכים לטיפוס הראשון או לטיפוס
 השני, שכן מצאנו בהם צורות בהקשר ובהפסק משני בלבד, ואלה הם:

(1) "דלי" בהקשר (4x) – דְּלִי: "דְּלִי-גְדוֹל" (כלים יד, ג; מקוואות י, ה); "דְּלִי-
 שהוא-מלא" (שם ו, ב); "הספוג-וְהַדְּלִי-שֶׁהוּו" (שם שם, ד). בהפסק משני (1x) –
 דְּלִי: "הַדְּלִי פְּדִי-לְמֵלֵאֲוֹת-בֶּן" (כלים יד, א).

(2) "טני" בהקשר (3x) – טָנִי: "כסוי-טְנֵי-שלמתכת" (כלים יב, ג [ד], ו [ח]; יד, ו).
 בהפסק משני (1x) – טָנִי: "כסוי טְנֵי וְהַמְכַבֵּשׁ-שֶׁלְחָרָשׁ" (כלים טז, ז [ח]).

ב. השם "כרי" מצוי רק בהקשר, וגם לגביו אין ידוע אם שייך הוא לטיפוס הראשון
 או לשני. זו הדוגמה שנמצאה ממנו: "כְּרִי-לתבואה" (אהלות טו, ז). משם זה אין אלא
 דוגמה זו בלבד.

60. טיפוס 3: "פְּעִי" בכל מעמד. מצאנו שמות אלה:

קְרִי בהקשר (3x) – קְרִי: "הרואה-קְרִי-ביום-השלישי" (זבים א, ב [ג]); "בְּעַל-
 קְרִי-החולה" (מקוואות ג, ד); "בְּעַל-קְרִי-שטבל" (שם ח, ד). בהפסק משני (5x) – קְרִי:
 "הרואה קְרִי ... שראה קְרִי" (זבים ב, ג [ד] ועוד 3 פעמים). בהפסק ראשי (2x) – קְרִי:
 "כרואה קְרִי" (זבים א, ב [ג]); "כבעל-קְרִי" (שם א, א).

רְאִי בהקשר (1x) – רְאִי: "בית-הְרְאִי-שאִינוּ מקבל משקין" (כלים יז, ב). בהפסק
 משני (2x) – רְאִי: "וְהֶרְאִי"³⁷ (מכשירין ו, ז); "הְרְאִי" (כלים יז, ב). בהפסק ראשי
 – אין עדות.

שְׁתִי (שְׁתִי) בהקשר (9x) – שְׁתִי (שְׁתִי): "הַשְׁתִּי-וְהָעֵרֵב ... שְׁתִּי-וְעֵרֵב" (נגעים
 יא, ח [ט]; וראה גם כלים יז, ב; נגעים יא, ט [י] 2x, י [יא] 2x; אהלות יג, ו; כלים כא,
 א). בהפסק משני (3x) – שְׁתִי: "הַשְׁתִּי ... כולה שְׁתִּי"³⁸ (נגעים יא, ח [ט]); "לְשִׁתִּי"
 (מקוואות ו, ט). בהפסק ראשי (1x) – שְׁתִי: "שְׁלִשְׁתֵּי" (כלים יז, ב).

37 כלומר יש כאן גרירה לשני המקומות הסמוכים, שבהם ננקדה התיבה פְּלִי בהפסק ראשי; אבל
 אפשר שגם כאן (אהלות ט, יג [טו]) ראויה הייתה התיבה להיות מוטעמת באתנח. ואכמ"ל.

37 נראה שהיוד נמחקה בכתב-היד. יצוין שבגיליון הוצעה חלופה: "והנועי" (וראה הערה 37 לעיל).

38 תחילה הוטעמה כאן המלה במקף, אך הוא בוטל על ידי הספחא.

3 מתוך 13 ההופעות כתובות כתיב חסר (כלים יז, ב א2; אהלות יג, ו; שתיים מהן בהקשר ואחת בהפסק ראשי), 10 כתובות כתיב מלא.
 כן נוהגים לפי טיפוס זה, כנראה גם שלושה שמות שלא מצאנו מהם אלא הופעות בהפסק משני: גבי – "לתוך הַגְּבִי"³⁹ (פרה ו, ה [ו]); לחי – "מן הפרק שֶׁל־^{39א} לְחִי" (נגעים י, ט) שְׁחִי – "לְשִׁחִי" (שם ב, ד); "ובית-הַשְּׁחִי" (שם ו, ח; מקוואות ט, ג [ד]). גם כאן יש לנו בשתי פעמים מתוך החמש כתיב מלא יוד.

61. הערות:

- א. אפשר להניח, שאם הצורה היא פְּעִי בהפסק משני, דין שלושת השמות "גבי", "לחי", "שחי" כדין קרי, ראי ושתי.
- ב. השם "חצי" אינו מופיע אלא בגסמך – עשרות פעמים – וניקודו לעולם חָצִי, כגון: "חצי-טפח מיכן" (אהלות ה, ו); "בְּחֲצֵי-לֹג ... בְּחֲצֵי-לֹגִין" (כלים ב, ב); "מְחֲצֵי-לֹג" (ידיים א, א).
- ג. השם "טפי" שקול במסורת פר במשקל פְּעִי: "וְטַפֵּי שֶׁהִתְקִינוּ לַעֲנָבִים" (כלים ב, ג); "הַפֶּה וְהַטַּפֵּי שִׁיעוֹרֵן בְּשֶׁמֶן" (שם ג, ב).⁴⁰ אבל הצורה בכינוי טַפִּי⁴¹ (נגעים יב, ה [ו]) מעידה על קיומה של צורה סגולית נוספת: טַפִּי/טַפֵּי.⁴²

62. נסכם בטבלה:

הפסק ראשי	הפסק משני	הקשר		
גְּמִי	גְּמִי	גְּמִי	גמי	טיפוס 1
כְּלִי	כְּלִי	כְּלִי	כלי	טיפוס 2
?	דְּלִי	דְּלִי	דלי	טיפוס 1 או 2
?	טְנִי	טְנִי	טני	
?	?	כְּרִי	כרי	
קְרִי	קְרִי	קְרִי	קרי	טיפוס 3
–	רְאִי	רְאִי	ראי	
שְׁתִּי	שְׁתִּי	שְׁתִּי	שתי	
–	גְּבִי	–	גבי	
–	לְחִי	–	לחי	
–	שְׁחִי	–	שחי	

39 בדפוסים מצינו "הגבים", אבל ק "הַגְּבִי", א "הַגְּבִי", פא, לו "הגבי" (ולא ניקודא; פס "הַגְּבִיא"!
 39א "של" באה בסוף שורה, "לחי" פותחת את השורה הבאה אחריה.
 40 ק גורס בשני המקומות שבמסכת כלים "טַפֵּי".
 41 וכן מעידה צורת הכתיב בכתב-יד ק: "תיפיו" (בתיו), ותוקנה ל"תַפִּי" (היוד נמחקה). גם א קורא כגרסת היד הראשונה של ק: "תַפִּי" (בתיו).
 42 בפרה ו, ג – "המקדש בשוקת והטפי בתוכה" (גרסת הדפוסים) – גרסות כתב-היד הן: פר וְהַטַּפֵּי, ק וְהִטַּפֵּי (והועבר קו על גבי היוד למחיקה), א וְהַטַּפֵּי, וכן לו (ולא ניקודא), פא והטפיה, וכן פס וְהַטַּפֵּי.

סיכומים לקבוצה הראשונה

63. בארבע קבוצות-המשנה שולט באופן ברור הכלל שהכללנו - צה"ק נוהגת במעמד הקשר וצה"פ נוהגת במעמד הפסק, הן הפסק משני והן הפסק ראשי. חורגות מן הכלל הזה באופן ברור שלוש תבניות: צורות הופעל ושמות ממשקל פְּעִי-פְּעִי - באלה לעולם צה"פ, בכל מעמד תחבירי; וחלק ממשקל פְּעִי-פְּעִי (יש מהם שמות שצורת פְּעִי נוהגת בכל מעמד ויש מהם שצורת פְּעִי נוהגת בכל מעמד, אבל יש מהם שצורת שפְּעִי נוהגת בהקשר ובהפסק משני ופְּעִי בהפסק ראשי). בכמה מן התבניות האחרות מתגלות סטיות מעטות; נדון בהן להלן לאחר טבלות הסיכום.

שווא כנגד תנועה

64. [א]

מעמד הפסק צה"ק / צה"פ		מעמד הקשר צה"ק / צה"פ			
65 / 3	פְּעָלוּ / *פְּעָלוּ	5 / 204	פְּעָלוּ / (פְּעָלוּ)	1. קמץ	
26 / 4	אָמְרוּ / *אָמְרוּ	7 / 29	אָמְרוּ / (אָמְרוּ)		
60 / 2	נִפְעָלוּ / *נִפְעָלוּ	7 / 99	נִפְעָלוּ / (נִפְעָלוּ)		
26 / -	— / נִתְפָּעְלוּ	2 / 31	נִתְפָּעְלוּ / (נִתְפָּעְלוּ)		
- / 1	— / *יִפְעָלוּ	- / 6	יִפְעָלוּ /		קל-אָפְעַל
2 / -	— / יִתְפָּעְלוּ**	- / 2	יִתְפָּעְלוּ /		
7 / -	— / הִיָּית**	- / 106	הִיָּת /	2. צירה	
7 / 2	פְּעָלוּ / *פְּעָלוּ	1 / 16	פְּעָלוּ / (פְּעָלוּ)		
1 / -	— / יִפְעָלוּ**	- / 12	יִפְעָלוּ /		קל אָפְעַל
2 / -	— / יִפְעָלוּ**	- / 3	יִפְעָלוּ /		
2 / -	— / יִפְעָלוּ	- / 8	יִפְעָלוּ /	3. חולם 4. סגול	
8 / 2	יִפְעָלוּ / **יִפְעוּלוּ	1 / 6	יִפְעָלוּ / (יִפְעוּלוּ)		
	— / פְּלִי***		פְּלִי /		
206 / 14		23 / 522		סיכום ההופעות:	
93%:7%		4.5%:95.5%		באחוזים:	

הערות לטבלה

1. המובא בסוגריים מזדמן לעתים רחוקות.
2. מה שסומן בכוכבית אחת * נמצא בעיקר במעמד של הפסק משני (זולתי דוגמה אחת: "פסקו").
3. המסומן בשתי כוכביות ** מתועד בעיקר בהפסק ראשי (זולתי דוגמה אחת: "פְּלִי").

4. הסיכום במספרים כולל רק את צורות הפועל; השמות קלי/קלי וכיו"ב לא נכללו בו.

65. [ב]

מעמד הפסק	מעמד הקשר	
צה"ק / צה"פ	צה"ק / צה"פ	
— / הופעלו	— / הופעלו	1. קמץ
— / פעי	— / פעי	2. חולם
— / שתי וכיו"ב	— / שתי וכיו"ב	3. סגול

בתבניות אלו מצינו צורות הפסק בלבד בכל מעמד תחבירי.

66. [ג]

מעמד הפסק	מעמד הקשר
— / גמי וכיו"ב	— / גמי וכיו"ב

בתבנית זו מצינו צורות הקשר בלבד בכל מעמד תחבירי (כולל הפסק ראשי).

על הסטיות והחריגות מן הכלל

67. בחטיבה [א] לעיל (הטבלה בסעיף 64) מצאנו, שבמעמד הקשר משמשות 95.5% צה"ק ורק 4.5% צה"פ, ובמעמד הפסק משמשות 93% צה"פ ורק 7% צה"ק. ממצאים אלה דקים להציב כלל איתן כפי שניסחנו. ואם נתבונן היטב בצורות הסוטות, נראה שחריגותן מוסברת ברוב ההיקריות ומצמצמת עוד יותר את אחוז הסטיות. ניתן להסביר חלק מן הסטיות באחת משתי דרכים:

א. הסבר מקומי. כלומר, הדבר כרוך בהקשר שבו מזומנת הצורה, אם כתולדת היקש וגרירה שבחלקם נובעים משיקולי מקצב וחריזה פנימית, אם כתוצאה מתהליך סגנוני אחר.

ב. סתירה בין פיסוק קדמון המשתקף בקריאה הנתונה בכתב היד ובין כללי הפיסוק של המפסק שיש בהם לעתים רחוקות צד משובש או מוקשה. נפרט דברינו ונדגים אותם:

גרירות והיקשים

68. מי שיתבונן בארבע מחמש הדוגמות הסוטות בעבר של בניין קל (נסתרת ונסתרים), שצה"פ משמשות במעמד הקשר, וכן בצורה הבודדת בפיירה והצורה הבודדת ימתונה, המשמשות במעמד הקשר, יגלה שיש להן הסבר מקומי. למשל: "כַּנְסֵה-וּפְסֵתָה אוֹ-פְסֵתָה-וְכַנְסֵה" (נגעים ד, ז); "סַפֵּק נְפְלוּ-סַפְּקֵה-לֹא-נְפְלוּ-וְזֹא-פִילוּ נְפְלוּ" (מקוואות ב, ג); "אִם-בִּיפִירָה-וְאִם-לֹא-בִּיפִירָה" (נידה ז, ה [ד]); "המניח זתים

בכופש שִׁמְתוֹנוּ ... שִׁמְתוֹנוּ-וְשִׁמְלַחַם ... (טהרות ט, ה; עיין לעיל סעיף 50). ניתן לראות בבירור, שבשלוש המשניות הראשונות יש לנו תבניות מקבילות ושוות-מעמד:

כְּנֶסֶה וּפְשָׁתָה // או פְּשָׁתָה וְכְנֶסָה⁴³
 ספק נְפָלוּ // ספק לא נְפָלוּ // ואפילו נְפָלוּ⁴⁴
 אם בִּיכָרָה // ואם לא בִּיכָרָה⁴⁵

המקצב הפנימי זימן חריזה פנימית, והוא שגרר, לדעתי, את זיהוין המוחלט של הצורות שבהקשר לאחיותיהן שבהפסק; ומסתבר שהתהליך הזה לא קרה במסורתו של פר בלבד, אלא משותף הוא לכתבי-יד שונים של המשנה, עדות למסורת קדמונית משותפת.⁴⁶

69. גם הדוגמה של צורת "יפעולו" בהקשר יש לה הסבר מקומי. כוונתי למשנת טהרות (ט, ה): "המניח זתים בכופש שִׁמְתוֹנוּ שיהוא נוחין לכתוש הרי אילו מוכשרין שִׁמְתוֹנוּ-וְשִׁמְלַחַם בית שמאי אומ' מוכשרין ובית הלל אומ' אינן מוכשרין". בהיקרות הראשונה "שימתונו" היא צורת הפסק במעמד הפסק כדין, בהיקרות השנייה הצורה באה בהקשר ודין היה שתהא "שִׁמְתוֹנוּ"; אבל נראה כאילו המשנה ציטטה את ההיקרות הראשונה "שימתונו" והוסיפה עליה תנאי נוסף "ושימלחם"; מאחר שמדובר

43 קריאתו של פר מתאשרת גם מקריאתם של כתבי-יד אחרים: פא "כנסה ופְּשָׁתָה או פשתה וכנסה"; א "כְּנֶסֶה וּפְשָׁתָה או פְּשָׁתָה וְכְנֶסָה"; וכן גורס לו (ללא ניקוד): "כנסה ופשטה או פשטה וכנסה" (כלום מעיד השינוי תיו < טית, שהמעתיק לא הבין את הצורה "פשתה"?); ומעין זה באשר לטקסט העיצורי בכ"י פס: "כְּנֶסֶה וּפְשָׁתָה או פְּשָׁתָה וְכְנֶסָה" (הניקוד מעיד שהמנקד לא עמד על הגרסה לדיוקה). ולמעשה כך מצינו בדפוסים, החל מד"ר ועד לדפוס ימינו: "כנסה ופשתה או פשתה וכנסה"; בכ"י ק נשמטה מלה (גם לאחר התיקון): "כנסה ופשתה וכנסה" – ותוקן: "כְּנֶסֶה [או] פשתה וְכְנֶסָה". אף שיש הבדלים בניקוד, הטקסט העיצורי זהה (או כמעט זהה) ברוב העדים החשובים. ומסתבר שכל שימושה של הצורה "פְּשָׁתָה" ולא "פְּשָׁתָה" הרגילה (ראה לעיל הערה 33) הוא תולדת היקש ל"כְּנֶסָה", ושתי הצורות שבהקשר הוקשו אף הן לצורות ההפסק, בגלל מבנה הצלעות הזהה.

44 גם כ"י א קורא: "ספק נְפָלוּ ספק לא נְפָלוּ ואפילו נְפָלוּ". יושם נא לב, שהוא הטיל טעם מפסיק גם בשתי ההופעות הראשונות של "נפלו". לפי מסורתו יש כאן 3 צה"פ במעמד של הפסק, כלומר הצלעות המקבילות נקראות זו כנגד זו, ואחרי כל אחת מהן יש הפסק; אבל ק קורא 3 פעמים "נפלו".

45 ק קורא: "אם ביכרה אם לא ביכרה"; העדות לצה"פ עולה באופן חד משמעי רק מן הניקוד. א "אם ביכרה ואם לא ביכרה" (במקום הראשון לא דייק במקום הטעם, משהטיל את הזקף על הרישו). כן גם כ"י פס: "ביכרה" (2x). העדות היא חד-משמעית ממסורת הכתיב בשני כתבי-היד הללו. בכתבי-היד פא, לו "ביכרה" 2x; אין ניקוד, והכתיב אינו מביע בהכרח צורת הפסק.

46 בהרהור שני נראה לי שיותר מכוון לומר, ששתי הדוגמות האחרונות (ממקאות ב, ג; "ספק נפלו וכו'", ומנידה ז, ה): "אם-ביכרה" הן בעצם צורות הפסק במעמד של הפסק, אלא שהמפסק בכ"י פר טעה וסימנם בטעם מחבר (והשווה הערות 44–45).

(כאילו) בציטטה, באה התיבה כצורתה "במקור" (היינו, כצורתה בהיקרות הראשונה במשפט שברישא⁴⁶).

70. אבל בדרך כלל כשאין מתקיימים התנאים הנזכרים – מקצב וחריזה פנימית בצלעות מקבילות או "צורות מצוטטות" – אין סיבה להיקשים שיפגעו בכללי הדקדוק; די להזכיר כמה דוגמות מני רבות המראות שהסדירות הדקדוקית אינה פרוצה להיקשים. למשל: "מאמתי היא טהרתן בית שמאי אומ' משירבו וישטופו בית הלל אומ' רבו אף על פי שלא שטפו ר' שמע' או' שטפו אף-על-פי-שלא רבו כשרין לחלה" (מקוואות א, ה); בהפסק שטפו, בהקשר שטפו. וכן: "וטבלה לערב ושימשה ... ושימשה את ביתה ... וטבלה לערב ושימשה ... טבלה ביום שלאחריו ושימשה" (נידה י, ח); "ושימשה" 3 פעמים בהפסק, אבל "ושימשה-את-ביתה" בהקשר. והוא הדין "בָּלְעוּ-מִשְׁקִין טמאין ... על המשקין שְׁבָלְעוּ" (מכשירין ד, י [יג]); בָּלְעוּ בהקשר, בָּלְעוּ בהפסק. וכן "ר' יהודה או' בָּטְלוּ ... ר' יהודה אומ' בָּטְלוּ-במעיה" (פרה ט, ה); הדוגמה מפורשת דיה.

חריגות פיסוק בכ"י פ

71. אמת, כללי הפיסוק בכ"י פר הם סדירים ויציבים, אבל פה ופה אנו מוצאים מקומות שבהם נודמנו סימני פיסוק הנראים נוגדים את מסורת הקריאה שקיבל (הסופר) הנקדן של כתב-היד. אפשר בהחלט, שכמה מצה"פ שבאו בטעם מחבר ראוי היה להן לבוא בטעם מפסיק. נדגים דברינו בשלוש דוגמות שכבר הבאנו לעיל (בסעיפים 12-13). "הכדומים האשקלונין שְׁנִשְׁבְּרוּ" (כלים יג, ז); זו באה כאן בטעם מחבר בכ"י פר, ונראה לי שנשתבש בהטעימו את המלה במקף, בניגוד לפיסוק המשמש באותה משנה בהיקרותה השנייה, "הכדומין האשקלונין שְׁנִשְׁבְּרוּ" (טבול-יום ד, ז), בזקף. גם הפיסוק במשניות אלו – "חבית שְׁנִיקְבָה-ועשאה-בזפת" (כלים ג, ג); "חבית שְׁנִתְרַעְצָה-וטפלה בגללים" (שם שם, ד [ה]) – שבהן באה צה"פ במעמד הקשר, עומד בסתירה למקבילות אחרות: "חבית שְׁנִיקְבָה ועשאה בזפת ..." (שם ג, ח [ט]); "חבית שְׁנִתְרַעְצָה ואינה יכולה להטלטל ..." (שם ד, ב). נראה שהמקומות שבהם נוהג טעם מפסיק הם עיקר; והמקומות שבהם הוטעמו המלים במקף הם נגד מסורת הקריאה (אפשר שמסורת הקריאה הקדומה, שקיבל המפסק מרבנותיו, נהגה בצורות אלו בהטעמת הפסק). ויצוין שבכל המקומות הללו משמשות גם בכ"י ק צורות הפסק: נִשְׁבְּרוּ (גם בכלים יג, ז וגם בטבול-יום ד, ו), נִיקְבָה (כלים ג, ג [ד]; ח [ט]), וכן נִתְרַעְצָה (כלים ג, ד [ה]; יד, ב).

46 ויתכן גם פתרון אחר, שהצורה היא צה"פ במעמד הפסק, ובעל-הטעמים כפר טעה בהטעימו אותה במקף.

גם שבע הדוגמות של אָמְרוּ (שְׁאָמְרוּ) שהוטעמו במקף (טעם מחבר) נראות לי משוגת פיסוק של פּר. במבנים דומים, כגון "הרימון שְׁאָמְרוּ" (כלים יז, ד) ועוד הרבה דוגמות כאלה (ראה לעיל סעיף 22, פירוט הנתונים), נוהג כ"י פּר (בצדק!) להטעים בטעם מפסיק, ולפיכך אפשר לטעון שצורות הפסק אלו, שהוטעמו בטעם מחבר, שלא כדין הוטעמו (ראה פירוט הדברים לעיל, סעיף 21).

ועוד הערה: צה"פ אלו כולן לעולם אינן באות במעמד הקשר מובהק. למשל, הן אינן באות לפני מלת יחס: שם תמצא תמיד רק צה"ק, כגון "אָמְרוּ-לו" (כלים ה, א); "נְבִלְעָה-בכסות" (אהלות ג, ב [ג]), ועוד. גם בזה יש כדי לחזק את ראייתן (של הצורות "שנשפּרו", "שניקבה", "שאמרו" ואחיותיהן, שהוטעמו במקף) כצורות הפסק במעמד של הפסק, אלא שהמפסק הטיל בהן מקף.

72. גם כמה מצורות ההקשר בהפסק – כולן לבד מאחת ("פְּסָקוּ", מקוואות א, ו) נזדמנו בהפסק משני – חריגותן ניתנת להסבר. הן מוטעמות בטעם מפסיק מכורח השיטה, ולא דווקא בשל דרישת הלשון (התחביר) שתהא שם צורת הפסק. כך למשל יש להסביר דוגמות אלו: "מפני-שְׁנִכְנְסָה שלא ברשות:" (טהרות ה, ה [ו]); "נְמַצְאוּ שלשים ושש שערה:" (נגעים ו, א). אפשר שהצורך להטיל גרש כטעם מפסיק אחרון לפני סמ"ש הוא שגרם לצורות אלו להימצא בהפסק, ולמעשה לפנינו הפסק מדומה. וכן נראה לי לבאר גם דוגמה זו: "אף-על-פי-שְׁחִזְרוּ-להיות-כסלע-זכסלע שניהן-טמאים עד-שיִחִזְרוּ להיות-כגריס" (נגעים ה, ה); לפנינו משפט אחד ששני חלקיו מפוסקים באתנה. בחלק הראשון אין חציצה (טעם מפסיק) בין "שחזרו" לבין "להיות" והטעם המפסיק המשני של האתנה (שבמלה טמאים), כלומר הטפחא בא במלה "זכסלע". בחלק השני, שסומן כאמור אף הוא בסופו באתנה ("כגריס"), הצורך בהטלת מפסיק משני (הטפחא) בתוך הפסוקית כולה, "עד שיחזרו להיות כגריס", גרם לחלוקה מלאכותית של הנשוא, "שיחזרו להיות". "שיחזרו" הופרד מן "להיות". ולמעשה, שִׁחִזְרוּ הרי צורת הקשר במעמד-הפסק ורק הפיסוק מטעה. בדרך זו נראה לי לפרש גם את הצורה "יִצְמָחוּ": "עד מקום שִׁיִּצְמָחוּ שלשה כרשנין זה בצד זה" (אהלות יז, א – ראה לעיל סעיף 30). הכורח להטיל טפחא לפני האתנה גרם את הפרדה בין הנשוא "שיצמחו" לבין הנושא "שלשה כרשנין".²⁴⁶ ואולם אין כאן הפסק אמיתי (ותינתן הדעת לעובדה שגם בכ"י ק מנוקדת צורת הקשר "שיצמחו" בְּפִעֵל).⁴⁷

73. אבל דבר ברור הוא, שאין אנו יכולים ליישב את כל הסטיות, ואין להשתמש לשם כך בפירושים מאולצים כדי לבטל את כל החריגים. למשל, השימוש בצורה

²⁴⁶ והזכירני פרופ' י' יבין שתופעה דומה של פיסוק מדומה מצויה גם במקרא הטברני. כורח השיטה להטיל טפחא לפני סילוק לפני אתנה מביא לפיסוק שאינו במקומו; השווה: "ילידי הענק" (במדבר יג, כב).

⁴⁷ ראה הערה 30 לעיל.

"נִיֶּקְסוֹ" ⁴⁸ לאהל המת" (כלים ט, ו) הוא שימוש של צה"פ במעמד של הקשר ברור; ואין לטעון שלפנינו צה"פ בהפסק, שהמפסק בכתב-היד טעה וציינו בטעם מחבר. על כורחנו נמצאנו מודים, שחלק מן הסטיות בעיני עומדות. מכל מקום, חלק גדול שלהן מתבארות ביאור זה או זה: תולדות היקש וגרירה פרי מקצב פנימי, או סטייה כלשהי מכללי הפיסוק הקבועים, פרי טעות או מכורח השיטה. ובזה יש כדי להראות, שהחריגים מן הכללים שהצבנו הם מצומצמים עוד יותר ממה שהעלינו בבירורינו לעיל וממה שמשתקף בטבלאות המסכמות שהבאנו.

(ב) הקבוצה השנייה – תנועה כנגד תנועה

74. הקבוצה השנייה כוללת זוגות מלים שיש בהן צה"ק בתנועה קצרה בהברת הטעם, וכנגדה בצה"פ יש תנועה "בינונית" בהברת הטעם ללא שינוי בהטעמה (להוציא מלים אחדות שיש בהן שינוי בטעם). בקבוצה זו יש שלוש קבוצות משנה ולכל אחת כללי תפוצה משלה, הן באות להלן כל אחת במקומה.

I. פתח כנגד קמץ

75. בקטגוריות רבות ובמספר מלים בודדות שצה"ק שלהן יש בה פתח (על פי הרוב בהברת הטעם⁴⁹), צה"פ שלהן יש בה קמץ. כאן יש להדגיש שצה"ק באה במעמד של הקשר או במעמד של הפסק משני, וצה"פ באה במעמד של הפסק ראשי (אבל יש הבדל בין אתנח לסמ"ש). דבר זה סותר את מה שנאמר בעניין זה במחקר שנתפרסם לאחרונה.⁵⁰

76. נקדים ונציין, שבמסורת פתח וקמץ הן שתי תנועות מובדלות כמהויות פונטיות ופונולוגיות שונות.⁵¹ הדבר מתחייב משורה של נתונים:

א. סדירות הופעתן של התנועות במבנים קבועים התואמים בדרך כלל את הממצאים במקרא הטברני, ואין למעשה עירובים וחילופים ביניהן. כגון: צורות פְּעֻלָּתִי, אֶפְעַל:

48 אבל כ"י קרא "נִיֶּקְסוֹ לְאֵהֶל הַמֵּת" – צה"ק במעמד של הקשר.

49 יוצאות מכלל זה המליות "אתה", "מעתה" (ראה להלן סעיף 99).

50 ראה: בן-דוד, במיוחד בעמ' 322: "שתי מידות בהלכות הפסק. אחת, תנועות מלאות ומוטעמות (מלעיל) בהפסק, כנגד חצאי תנועות (שוואים ותנועות חסופות) שאינם מוטעמים בהקשר. ואחת, תנועות בינוניות (קמץ וצירה) בהפסק, כנגד קטנות (סגול ופתח) בהקשר. לא נטלה לשון חכמים אלא מידה הראשונה ... ולא נזקקה למידה השנייה." (וכבר הקדים "בן-דוד וכתב את הדברים בטקסטוס כך יא, ירושלים תשמ"ד, ראשית עמ' סא.) הממצאים של פתח/קמץ וגם בסוגיות פתח/צירה (כגון שֶׁלַח/שָׁלַח, ראה להלן סעיפים 102–105) אינם מאשרים קביעה זו.

51 סוגיה זו אין לחפש לה מקבילות בכתבי-יד שניקודים הוא א"י-טברני (המשקפים הגייה הידועה כספרדית), שכן אלה אינם מבחינים, כידוע, בין פתח לקמץ.

המשקלים פָּעַל, פָּעַל, פָּעַל; צורות נקבה בקמץ – טוּמְאָה, רְאוּשׁוֹנָה וכיוצא בהן; והנסמך בנקבה בפתח – פִּירַת, טוּמְאָת, ועוד ועוד.

רק לעתים רחוקות יש שיבושים הבטלים בששים ובמאה וששים הפוגעים בסדירות, כגון: "היה מוּטֵל" (אהלות יא, ה); "ומותר בחולין" (פרה יא, ה); "זיצת כל הבית" (מכשירין ב, ב); "תחלת-גדה" (גידה ו, יד [טו]); "לִפְסָח" (שם י, ו [ז]).⁵² יש לציין שיש בידינו חילופים אחרים בין פתח לקמץ העשויים לכאורה להעיד על חוסר אבחנה בין שתי התנועות. ולא היא; בחלקם ניכרת קביעות בחילוף, המעידה על מסורת לשון אחרת המשתקפת בכ"י פר. למשל, השם "מיחם" מנוקד בכל מקום בקמץ: "מִיחָם-שטפלו" (כלים ג, ז [ח]); "הַמִּיחָם" (שם יד, א); "הַמִּיחָם" (שם כת, יז); "הַמִּיחָם ... הַמִּיחָם" (פרה יב, י [יב]); "כסוי הַמִּיחָם" (שם שם, יא [יד]); "מִשְׁלֵמִיחָם" (כלים יד, ג). כתב-היד נוהג בשם זה כפי שהוא נוהג בשמות אחרים שעיצורם האחרון מוכפל בגטייה, צורת הנפרד שלהם נקודה בקמץ בהברה האחרונה, השווה למשל ניקודו של השם "גלגל" בשני המקומות שנודמנו בסדר טהרות: שְׁלֵגְלָגַל (כלים יא, ג; יד, ה).⁵³

ב. יש בידינו עדות חד-משמעית שבכ"י פר נהגה הגייה אחורית של הקמץ, כנראה & בשונה מן הפתח, שנהגה כנראה a. דבר זה משתמע בבירור מן הניקוד אֶפִּילוֹ⁵⁴ (למשל כלים ה, ז; פרה ב, ה 3x ליד אֶפִּילוֹ⁵⁴ 2x); וְאֶפִּילוֹ⁵⁵ (למשל טהרות ו, ד 4x). העיצור השפתי פא הוא שדימה אליו את התנועה ליהגות תנועה מעוגלת אחורית & (אף אילו < אפילו < אֶפִּילוֹ).⁵⁶

ג. גם ניקודן והטעמתן מלרע של המליות לְמַעַלְן, לְמַטָּן,⁵⁷ עדות יש בהם שהקמץ היא תנועה מובחנת מן הפתח. שכן כך ניתן להסביר את הטעמת המלרע בהברה סגורה, הברה סגורה סופית שתנועתה בינונית דורשת הטעמת מלרע.⁵⁸

52 גם התנועות סגול וצירה מובחנות היטב זו מזו בכתב-יד פר; רק לעתים רחוקות אתה מוצא סטיות מן האבחנה. כגון: תַּעֲלָה (אהלות י, ו); מְרוּבָה (גידה ט, יא); לכאורה, מדובר בסגול שנסכחה הנקודה התחתית שלו. אבל יש לזכור שגם במקרא הטברני נודמנו דוגמות של צירה במקום סגול, כגון: תַּעֲשֶׂה (בראשית כו, כט; יהושע ז, ט). וראה מה שכתב מ' מישור בחיבורו "מערכת התנאים בלשון התנאים" (עבודת דוקטור), ירושלים תשמ"ג, עמ' 94.

53 נטייתו של פר לנקד משקלים מסויימים בקמץ כנגד הניקוד בפתח שיש במסורת הטברנית של המקרא כבר גידונה במאמרי מבוא פר, עמ' 181-182 (ראה שם מה שנכתב על משקל קָל [*qall] ושמות המסתיימים בעין, כגון אֶצְבָּע). השאלה עתידה להידון בעז"ה במסגרת התיאור המלא של דקדוק כתב-היד.

54 כתב-היד מכיר גם צורה שנייה באלף חטופה: אֶפִּילוֹ (כלים ט, ה; ט, ח [יא] 2x; נגעים ה, ד ועוד). זו אינה התיבה היחידה שמסורת פר מקיימת בה שתי דרכי קריאה שונות (השווה מה שנכתב על צורותיהם של השמות "קרדום" ו"תרוד", במבוא פר, עמ' 171).

55 הניקוד של ו' החיבור בשווא לפני קמץ – וְאֶפִּילוֹ – עדות חותכת יש בו, שאין הקמץ חלופה חופשית של חטף-פתח (או פתח), שאם לא כן, היתה הוא נקודה בפתח: וְאֶפִּילוֹ (= וְאֶפִּילוֹ).

56 השפעת העיצור השפתי ידועה גם בארמית של א"י: המלית "אף" הפכה "אוף" (בתנועה o/u).

57 ראה לעיל סעי' 7. 58 ראה שם.

נפרט עתה דגמים שונים – ולא כל הדגמים – שיש בהם פתח בהקשר ובהפסק משני כנגד קמץ בהפסק ראשי.

1. נסתר של בניין קל עבר

במעמד הקשר

77. משמשות כאן לעולם הצורות "פָּעַל", כגון: "פָּרַשׁ-מִמְנוֹ-אֲבָר" (כלים א, ה [ח]); "אָבַד-חֲצִיָּה" (שם ית, ט); "שָׁחַט-אֶת-אֶחָת-מֵהֶן" (נגעים יד, ה [ו]); "חָזַר-לְקִדְרָה" (טהרות ב, א); "שְׁלֵא-טַעַם-כְּלוֹם" (נידה ט, ז [ח]); "פָּרַע-הַזֵּב" (זבים ד, ה); "שָׁשַׁמְעוּ-מִרְבוֹ" (ידיים ד, ג [יא]). ספרתי 430 דוגמות. למעט שני מקומות שנגקדו בקמץ – פָּעַל: "אָמַר-לֵהֶן" (ידיים ד, ז [טו]); "שָׁמַן שֶׁהוּא צָף עַל גְּבֵי הַיָּיִן וְנִגַּע טָבוּל יוֹם בְּשָׁמֵן לֹא פָּסָל-אֶלֶּא שָׁמֵן" (טבול-יום ב, ה [ו]). במקום האחרון – פָּסָל – נראה שיש גם טפחא בסמך, ולא רק מקף (כלום הבין שזו צורה בהפסק, ועל כן הטעים בטפחא וביקש לבטל את המקף?).

בהפסק משני

78. נוהגת כאן דרך שיטה הצורה פָּעַל; כגון: "פָּרַשׁ הָעוֹר טִמָּא מִדְּרַס" (כלים כב, י [יב]); "אִם הִפָּה טִמָּא וְאִם לֹא הִפָּה טְהוֹר" (שם ט, י [יא]); "נִכְרִי שִׁחַרְשׁ" (אהלות יז, ג); "וְשׁוֹרְף מֵה שִׁקְרָע" (נגעים יא, ה [ו]); "וְאִם נִצֵּר בְּכִי יִתֵּן" (מכשירין ה, ח); "פָּרַשׁ מִטִּמָּא אֶחָד וְפוֹסֵל אֶחָד:" (זבים ה, ב). מצינו בס"ה 84 דוגמות, כולן "פָּעַל". פעם אחת בלבד מצאנו "פָּעַל": "וּסְדִין וּמִפָּץ ... וּמִכּוֹנוֹת חִיָּה וְהָעוֹף שֶׁשָּׂכְן וְהָעוֹשָׂה מְקוֹם לְבִנָּה⁵⁹ בְּשִׁבְלִין ..." (אהלות ח, א). מצד הפיסוק אכן מתבקש כאן זקף (טעם לציון הפסק משני, שכן ברשימה של פרטים (חלקים של משפט כולל) כל פריט בתוך הרשימה מסומן בזקף. (ואולי גם "פסל", שהובאה בסוך הסעיף הקודם, מוטעמת במפסיק משני).

בהפסק ראשי

79. כשהמפסיק הראשי הוא אתנח משמש לעולם פָּעַל. מצאנו בסך הכול 7 דוגמות, ואלו הן: "כִּיּוֹן שִׁנְתָן בּוֹ אֶת הָאֲזִמִּיל טְהוֹר"⁶⁰ (כלים כו, ט); "הַחֹשֶׁב עַל מִי חֲטָאת לְשִׁתּוֹת ר' אֲלִיעֶזֶר אֹר' פָּסָל" (פרה ט, ד); "לְעוֹלָם הוּא בְּטוֹמְאָתוֹ עַד שִׁזְדַּע שִׁטְהָר" (מקוואות ב, ב, על יד 6 פעמים טָבַל בהפסק משני במשניות א-ג של אותו פרק); "כִּלֵּי שֶׁהִטְבִּילוּ דָרְךְ פִּיּוֹ כֵּאִילוֹ לֹא טָבַל" (שם י, א); "כִּלֵּי שֶׁהוּא מֵלֵא מִשְׁקִין וְהִטְבִּילוּ

59 יש גורסים "מְקוֹם לְבִנָּה" ויש גורסים "מְקוֹם לְבִנָּה", כפי שציין גולדברג עמ' 61. וכבר העמיד על כך שבערוך (וממנו אל מלאכת שלמה) נידונו שתי הגרסות.

60 תחילה היה כתוב "טהור", ותוקן כנראה בידי הסופר עצמו ל"טהר"; התיקון חזר ונשנה גם בגיליון. וכבר צוין הדבר במאמרי, הגיליונות וההגהות (ראה שם בנספח, גיליון מס' 26 והגהה מס' 113).

כאילו לא טָבַל" (שם שם, ו); "ר' יהודה או' איפשר שלא לשמות אלא אם עָמַד" (מכשירין ג, ה); "ספק נגע ספק לא נָגַע" (ידיים ב, ד [ה]), על יד 7 פעמים נָגַע בהקשר ושלוש פעמים נָגַע בהפסק משני באותה משנה).

כשההפסק הוא בסמ"ש מצינו לעולם פָּעַל, בס"ה 4 דוגמות, ואלו הן: "ר' אלעזר בן עזריה פוסל אלא אם פָּסַק" (מקוואות ג, ב); "החבל שהוא קשור בקופה אינו חיבור אלא אם תָּפַר" (שם י, ה); "ר' יוסי או' אפילו כלי מחזיק כורין ואין בו אלא רביעית כאילו לא טָבַל" (שם שם, ו); "ואם חיבץ כל מקום שהילך השמן פָּסַל" (טבול-יום ב, ד).

2. נסתר של בניין נתפעל עבר

בהקשר

80. מצינו לעולם נתפעל, בס"ה 26 דוגמות, כגון: "שָׁנַשְׁתַּמְש־בֵּהן" (כלים ט, ה); "וְנִשְׁתַּיֵּיר-בֵּה" (שם יג, ד); "שָׁנַתְעַרְב־בְּאַחֲרֵים" (נגעים יא, יב [יג] 2x); "נִתְפָּוֶן-לְרֵבוֹת" (מקוואות ג, ד 2x); "וְנִימְלָה¹ וְנִטַּל" (ידיים ב, ג 2x).

בהפסק משני יש שתי דוגמות, ושתיהן בפתח: "שָׁנַתְמַעֵט" (כלים כז, ח [יא]); "וְנִתְגַיֵּיר" (נגעים ז, א).

בהפסק ראשי מצאנו דוגמה אחת, גם היא בפתח: "וירד וטבל ועלה וְנִסְתַּפֵּג" (פרה ג, ח [י]). הצילום שיש בידי מדף זה דהוי ביותר, ובקושי רואים את הפתח באות פא (התנועה היא קמץ?).

3. נסתר של בניין הופעל עבר

81. בהקשר משמש לעולם פתח, 8 דוגמות: "שְׁהוּסַק-פִּי" (כלים ג, ב [ג]); "שְׁהוּסַק-מֵאֲחֹרָיו או שְׁהוּסַק-שֵׁלָא לְדַעְתּוֹ שְׁהוּסַק-מֵבֵית הָאוּמָן" (שם ה, ד); "וְהוּסַק מִכָּל מְקוֹם" (שם ה, ו; וכן כלים ט, ה); "שְׁהוּנַח בְּרֵשׁוֹת" (טהרות ת, ג); "שְׁהִכְשֵׁר בְּמִשְׁקָה" (טבול-יום ד, א).

בהפסק משני: "שִׁנְפַּל לְתַנּוּר וְהוּסַק" (טהרות ג, ב) – זו הדוגמה היחידה שמצאתי.

בהפסק ראשי יש דוגמה אחת בקמץ: "ואינו צריך להסיקנו שכבר הוּסַק" (כלים ה, ט [י]).

4. צורות המדבר, המדברים והנוכח בעבר בבניינים שונים

82. בהקשר לעולם צורות בפתח, כגון: "שְׁאַלְתִּי-אֵת רֵבֵן גַּמְלָא... שְׁמַעְנוּ-עַד שֵׁלָא בֵּא ... הִתְחַלְתִּי-מֵבֵיא" (נגעים ז, ד); "שְׁקִימְתָה-דְּבְרֵי חֲכָמִים" (שם ט, ג; וכן שם יא, ז [ח]); "הִילַכְתִּי-בְּמְקוֹם ... אִם נִנְעַתִי-וְאִם לֹא ..." (טהרות ד, ג); "נִכְנַסְתִּי-לְאוֹתָהּ

61 קריאה זו, נִימְלָה (ולא נִמְלָה), נידונה במאמרי מבוא פר, עמ' 183.

השדה" (שם ו, ה); "נְכַנְסוּ אֶבֶל לֹא ... " (שם ז, ו); "לִשְׁם-מִי-נִדְרָנוּ וְלִשְׁם מִי..." (נידה ה, ו 2x); "שֶׁנִּכְנַסְתָּ בַטְהָרָה" (כלים ל, ד, ה). מצאנו ס"ה 21 דוגמות. בהפסק משני גם כן משמשות רק צורות בפתח. מצאנו 8 דוגמות, ואלו הן: "לֹא שִׁמְעֵתִי" (פרה א, א [ב]; נידה א, ג; ידיים ג, א [ב]); "נִגְזַעְתִּי" (טהרות ה, ב); "לֹא-נִגְזַעְתִּי" (שם ד, ג); "נִכְנַסְתִּי" (שם ו, ה); "הִקְדַּשְׁנוּ" (נידה ה, ו 2x). בהפסק ראשי מצאנו 8 דוגמות שהוטעמו באתנה, כולן בקמץ, ודוגמה אחת בסמ"ש בפתח. וזה פירוט הנתונים: "לֹא שִׁמְעֵתִי" (נגעים ט, ג; יא, ז [ח]); "נִגְזַעְתִּי" (טהרות ו, ו 2x); "לֹא-שִׁמְעֵנוּ" (נגעים ז, ד); "לֹא-נִגְזַעְנוּ" (טהרות ט, ה; י, ב); "לֹא קָבְרָנוּ" (נידה ז, ד); ופעם אחת בסוף משנה בפתח: "לֹא-נִגְזַעְנוּ" (טהרות ז, ו).

5. צורות יפעל, לפעל

83. אנו כוללים כאן צורות במשקל אָפְעַל שאינן נחתמות בתנועה, וכן צורות מקור לפעל.

בהקשר לעולם בפתח; מצאנו בס"ה 16 דוגמות, למשל: "כִּשְׂיִפְתַּח-אַרְבַּעָה" (אהלות ז, ד); "וַיִּשְׁתַּח מִמֶּנּוּ ... עַד שֶׁתִּפְרַח בְּכוֹלוֹ" (נגעים ז, ד); "נִלְמַד-מִן-הַשְּׁעָר" (שם י, א); "שֶׁתִּקְבַּע לָהּ" (נידה ט, ח [ז]); "תִּמְהַ-עֲצַמְךָ" (מכשירין א, ג); "יִקַּח זֹוג" (נגעים יד, ה 2x); "לֹאכַל מִבְּשֵׁרָה" (פרה ד, ג); "לִיִּדַע מָה הִיא מִבְּשֵׁלֶת" (טהרות ז, ט [יא]); "גַּמַּר מְלִיקַח אֲבֵל עֵתִיד לְלוֹת" (שם ט, ב). פעם יחידה מצאנו צורה בקמץ דווקא בפסוק מצוטט מן המקרא: "שֶׁנִּי הִיקַבַּע אָדָם אֱלֹהִים" (ידיים ד, ג [ח]) – לטעמי, זו מן הטעויות המעטות שנתחלף בהן פתח בקמץ (ראה סעיף 76 א לעיל).

84. בהפסק משני לעולם בפתח. מצאתי 17 דוגמות, כגון: "וַיִּלְיִטְהָר" (טהרות ד, ז); "מִלְאֲכָל" (שם ז, ח [ט]); "עֵתִיד לִיִּקַּח" (שם ט, ב); "לִיִּטְהָר" (עוקצים ב, ט).

85. בהפסק ראשי מצאנו בס"ה 6 דוגמות. אחת באתנה בקמץ: "וַיִּלְיִטְעַ" (טהרות ז, ד); 5 בסמ"ש, 3 מתוכן מנוקדות בקמץ, ואלו הן: "וַאֲיִן דְּרָכּוּ לִיִּטְעַ" (טהרות ה, ב); "לִפְשׁוֹט אֶת יָדוֹ וַיִּלְיִטְעַ" (שם ז, ג, ד). 2 מנוקדות בפתח, ואלו הן: "לִפְשׁוֹט אֶת יָדוֹ וַיִּלְיִטְעַ" (טהרות שם, ב); "בֵּית שְׂמַאי אֹמֵר מְשִׁיבַע" (שם כ, ו).

6. נסתרת עבר ויחידה בכינוני בכינוי הדבוק לנסתר ולנסתרת

86. בהקשר לעולם ל' הפועל בפתח. מצאנו 13 דוגמות ואלו הן: "שֶׁאַכְלָתוּ-מִלַּחַת" (אהלות ג, ט; יג, א); "שֶׁשְׁפַתְחָתוּ-הָרוּחַ" (שם יג, ד); "פִּינְתוּ-לְכִלֵּי-אַחֵר" (שם ה, ד); "הִפְכָּתוּ-הִבְהֵרַת" (נגעים ד, ו 2x); "מַעֲטוּ-חֲלָתוֹ" (פרה א, א [ד]); "וּמְצָאָתוּ-עוֹמַד" (טהרות ז, ט [י]); "וּגְמַלְתוּ-אוֹ-מֵת" (נידה א, ד); "הִעֲלָתוּ-כֹל-שְׁהוּא" (מכשירין ד, ו).

[ט]: "ומנחתה בכפישה" (טבול-יום ד, ב); "מכירתו שהוא אוכל" (טהרות ה, ח. הפתח בריש גראה קמץ, ולא היא); "היתה פושטתו ומתכסה" (גידה ה, א).
 בהפסק משני מצינו 6 דוגמות כולן בפתח: והעלתו (מקוואות ז, א); העלתו (שם ז, ב [ד]); מסעדתו (פרה יב, י [יד]); מדיחתו (מכשירין ד, ו [ט]); מקפתה (נגעים ו, ה. בטעות הוטל מפיך בהא); ומפרשתה (טבול-יום ד, ב);
 בהפסק ראשי מצינו 5 דוגמות, כולן באתנח – 2 בפתח ו-3 בקמץ – ואלו הן: "וטימאתו" (פרה ה, ב [ד]); "מטהרתה" (טהרות א, ג); כנגד "מטהרתה ... מטמאתה" (כלים כז, יב [טו]); "וטימאתו" (מקוואות י, ח).

7. שמות סגוליים וצורות בינוני על משקל שער, שומעת וכיו"ב

87. בהקשר לעולם אנו מוצאים פתח בהברת הטעם, בס"ה 142 דוגמות (חלקן בנפרד, וחלקן – 55 מספרן – בנסמך), כגון: "בין בפעץ בין בזפת" (כלים ל, ג); "לנחל או לשולית" (אהלות טז, ה [ו]); "מחט שהיא נתונה" (פרה יב, ב); "מספחת עזה" (נגעים ז, ב); "שני תולעת זו" (פרה ג, י [יב] 2x); "ניטעת כל נטע ... נזרעת כל זרע" (אהלות יח, ב, ג); "נוצעת במים" (מקוואות ז, ו); "פעל הבית" (כלים כו, ח); "תחת שתים" (נגעים יב, ו [ז] 2x). פעם אחת בלבד מצינו צורה בקמץ: "בקרחת ובגבחת" (שם ד, ג).

88. בהפסק משני מצינו 36 דוגמות בפתח וכנגדן שתיים בקמץ, כגון: הפחץ (כלים ב, ג); בפעץ (שם י, ב); הצער (גידה ד, ד); ושלשעם (כלים יד, ה); מרופעת (אהלות יב, ח); ושופעת (גידה ט, ח [ז]); "איזו היא קרחת ... איזו היא גבחת" (נגעים י, י). וכנגדן, כאמור, שתיים בקמץ, ואלו הן: "איזו היא קרחת" (נגעים שם, שם, על יד "קרחת"); "נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת" (פרה ג, י [יב]) – הצירוף כולו, "עץ ארז ואזוב ושני תולעת", לקוח מספר במדבר (יט, ו), ושם מנוקד "תולעת". אפשר שהפסוק גרס; אף שבכתב-היד הצורה מוטעמת בזקף, המשיך הגקדן לדבוק בצורה כקריאתה במקרא.⁶²

89. בהפסק ראשי מוזמנות לנו 8 דוגמות באתנה, ואחת בסמ"ש. שש מתוך אלה שהוטעמו באתנה נקודות בקמץ, ואלו הן: מקופחת (אהלות טז, א); המשפלת (נגעים יד, ה [ו]) – אבל אחותה, שהוטעמה במפסיק משני, מנוקדת באותה משנה בפתח: המשפלת; משובחת (גידה ב, א); והצפחת (מכשירין ה, ט); מדמעת (טבול-יום ד, ז). וכנגדן שתיים בפתח, ואלו הן: מדמעת (טבול-יום שם, שם, באותה משנה ממש שבאה

62 אך ראה מה שכתבנו להלן בסעיף 98 ג על הניקוד של המלה "הפית" (וראה גם הערות 68–69 להלן).

הצורה בקמץ: דִּלְעַת (עוקצים א, ו). הדוגמה הבודדת שבאה בסמ"ש מנוקדת אף היא בפתח: "אפילו מאה פֵּעַם" (נגעים ה, ד).

8. שמות על משקל פִּיל וצורות כיו"ב

בהקשר

90. מצינו 376 דוגמות, כולן בפתח, כנגד 3 בקמץ באותה מלה ("מים"), כגון: "מִים-חיים" (כלים א, ה [ו]); "יָדַים-ורגלים" (שם א, ט [יג], ט [יד]); "בְּעֵין-שלכופח" (שם ה, ז); "אֲחוּרֵיךָ-ותוך" (שם כה, ט [י]); "הַבַּיִת-טמא" (אהלות י, ג x3); "יְדוּשֵׁלֶם" וחוצה-לארץ" (נגעים יב, ד); "שְׁתֵּים-תחת-אחת" (שם שם, ו [ז]); "אֲדִין-המחלוקת-במקומה" (מקוואות ה, א); "הַלְּיָלָה-אוּ-מקצתו" (טהרות ה, ג); "הַיָּין-שבכף" (מכשירין ה, יא). רק בשלושה מקומות מצינו, שבהקשר נוקדה התיבה בקמץ: "שְׁהַמִּים" מעורבין" (מקוואות ו, ה); "מִים-כלשהן" (מכשירין ו, ג); "ביאת-מִים-חיים" (זבים א, א). לכאורה המם השפתית גרמה שהפתח ייהגה קמץ; אך אין להבין מדוע בעשרות מקומות אחרים לא נוקדה התיבה בקמץ. לפיכך נראה לי להסביר את החריגים כפליטות קולמוס.

בהפסק משני

91. מצינו 323 דוגמות, כולן בפתח ללא כל חריג. כגון: הַבַּיִת ... הַחֵיל (כלים א, ח [יא]); שָׁנִים (אהלות יז, א); וְהַמִּים וְהַיָּין (מכשירין י, ד); וְהַיָּיִשׁ (שם ג, ח); לְשָׁנִים (אהלות יג, א); הַכְּנָפַיִם (כלים יז, יד [טו]); בְּלִילָה ... בְּלִילָה (פרה יב, יא [יד]); טְלָפִים (נגעים ו, ט [יא]).

בהפסק ראשי

92. מצינו 76 מלים שהוטעמו באתנח, 72 מתוכן מנוקדות בקמץ ו-4 בפתח. כגון: לֵיָן (כלים ט, ח); בְּמִים (שם ג, ב); לְבַיִת .. פְּבַיִת (נגעים יג, ד); לְשָׁנִים (כלים יב, ו [ח]); טְלָפִים (נידה ו, ט [יא]); בְּגַפָּיִם (אהלות ז, ד, ה), ועוד ועוד. וכנגד זה ארבע מלים נוקדו בפתח: כְּרָעִים (כלים יח, ה); הַמִּים (פרה ג, ג); בְּחֵיל (שם שם, יא [יג]); בְּיָדַים (טהרות א, ז [יא]).

מן המלים שבאו בסמ"ש במשקלים הנזכרים יש לנו 32 דוגמות. 8 מתוכן נוקדו בקמץ, ואלו הן: "וְרָגְלִים" (כלים א, ט [יג]); "לְשִׁירֵיךָ" (שם ד, ב; כה, ב [ג]); "לְמִים" (טהרות ג, ח); "הַמִּים" (מקוואות ז, ג [ה]); "כְּמִים" (מקוואות י, ז); "הַיָּדַים" (ידיים ג, ה [ו]); "הַבַּיִת" (נידה ב, א). וכנגד זה 24 מלים נוקדו בפתח, כגון: "אֲחוּרֵיךָ" (כלים ב, ג); "אֲחוּרֵיִים" (שם כז, א); "אֵיל" (פרה, ג [ו]); "כְּמִים" (מקוואות ז, א); "הַמִּים" (שם ה, ה); "הַלְּיָלָה" (נידה ב, ד).

93. להבלטת הסדירות בניקודים הנזכרים (בסעיפים 90-92) נציין זוגות של תיבות שנודמנו זו ליד זו. להלן מספר דוגמות לניגוד בין הקשר והפסק משני לבין הפסק ראשי:

"שאינ שִׁדְוֹן-לְשִׁדְוֹן:" (כלים ד, ב); "לְשִׁנִּים ... לְשִׁנִּים" (שם יב, ו [ח]); "מדות הַיָּדוּן-בְּיָדוּן" (שם יד, א); "עשו שְׁתִּים-שְׁתִּים" (פּוּרָה ג, ה [ו]).
וכן בולט ההבדל בין אתנח (על פי הרוב) - קמץ, וסמ"ש (על פי הרוב) - פתח בדוגמות אלו: "הַמִּים ... הַמִּים:" (מקוואות ה, ה). "יָדִים ... יָדִים:" (ידיים ג, א, א [ב], ג [ד]; ד, ו [יד] ועוד).

9. נסתר של בניין נפעל בעבר

בהקשר

94. מצאנו 114 דוגמות של צורות נפעל עבר בהקשר. 108 מתוכן מנוקדות בפתח, כגון: "נִפְסַק-עֲקִיבו גִּיטְל־חֹטְמוֹ או שְׁנַחֲלֶק-לְשִׁנִּים" (כלים כו, ד); "עַד שֶׁלֹּא נִזְקַק-לְטוֹמָאָה מִשְׁנִזְקַק-לְטוֹמָאָה" (נגעים ה, ד); "נִשְׁבַּר-מִקּוּפוֹ ... שְׁנִיטְל־עוֹשְׁפוֹ ... גִּיטְל־בֵּית בִּיקוּעוֹ ... נִשְׁבַּר-מִקּוּפוֹ" (כלים יג, ג); "נִפְרָץ-מִמְקוֹם אַחַד" (נגעים י, ו x2); "נִזְלָד לוֹ" (שם י, ח).

וכנגד זה שש צורות הבאות בהקשר נקודות בקמץ, ואלו הן: "שְׁנַחֲלֶק-לְשִׁנִּים" (כלים טז, א); "שְׁנַקְרַע־רֹבֵה" (שם כח, ח); "נִכְנָס־לְבֵּית־הַכְּנֶסֶת" (נגעים יג, יב [יג]) ליד "נִכְנָס־רֹאשׁוֹן" באותה משנה; "וְנַחֲלֶק-לְשִׁנִּים" (מקוואות ג, א); "עַד־שֶׁלֹּא נִזְקַק־לְזִיבָה ... מִשְׁנִזְקַק־לְזִיבָה" (זבים ב, ב).

בהפסק משני

95. מצאנו 27 דוגמות של נפעל עבר נסתר בהפסק משני (לא נמצאה אפילו דוגמה אחת בהפסק ראשי). 22 מתוכן נקודות בפתח, כגון: "כּוּפַח שְׁנַחֲלֶק" (כלים כ, ג); "גִּיבָב ... גִּיטְדִק" (שם ה, יא [יב]); גִּפְשֵׁט (שם כו, ב); וְגַבְשֵׁשׁ (מקוואות ד, ג); נִכְנָס ... נִכְנָס (שם ו, ג); וְנִפְרָק (כלים יא, ט [י]); וְנִזְלָד (נגעים ז, א); שְׁנַתְלֵשׁ (מקוואות ה, ו); שְׁנַפְרָס (טבול-יום ג, א [בכתב-היד שגפרם]); שְׁנַתְפַּח (עוקצים ב, ה).

וכנגד זה חמש צורות נקודות בקמץ, ואלו הן: "גִּיפְגָם" (כלים ה, יא [יב]) - על יד גִּיבָב, גִּיטְדִק; "חֲרָחֹר שְׁנִיפְגָם" (שם יג, ג); "דִּינָר שְׁנִיפְסָל" (שם יב, ט); "הַאֲכוּף שְׁנִיקְרַע" (שם כג, א); "שֶׁלֶשָׁה עַל שֶׁלֶשָׁה שְׁנַקְרַע" (כלים כו, יב [טו]). כל הדוגמות מוטעמות בזקף.

96. הערה: רק בקטגוריה האחרונה - נסתר של בניין נפעל עבר - מצאנו חריגים רבים למדי, שבהם בהקשר ובהפסק משני יש קמץ במקום פתח; 6 מתוך 114 (5%) בהקשר ו-5 מתוך 27 בהפסק משני (כ-20%). מה הסבר יש לדבר?

אפשר לטעון, שבחלק גדול של הצורות העיצור התוכף גרם למימוש הפתח (a) כתנועה אחורית (קמץ - &); בהקשר מצאנו נְחֶלֶק (2x), נְזָקָק (2x), נְקָרַע (1x) - 5 מתוך 6 חריגים; בהפסק משני מצאנו נִפְגָּם (2x), נְקָרַע (2x) - 4 מתוך 5 חריגים. עיצור שפתי (מם בנִפְגָּם) או אחורי (לועי [עין], נחצי [קוף], נְקָרַע, נְזָקָק, נְחֶלֶק) עשוי לגרום למעבר $a < \dot{a}$. אך מה הסבר יימצא לצורות נְכָנַס, ונִפְסָל?

ברם ייתכן פתרון אחר. צורות אלו משקפות מסורת אחרת שבה נודהו צורות העבר והבינוני. דבר זה ידוע יפה מהמסורת של הניקוד הבבלי,⁶³ ובמיוחד מן הספרא כתב-יד ר⁶⁴ וממסורת הקריאה של בני תימן בלשון חז"ל.⁶⁵ לפי שמסורת כ"י פר, כמסורות אלו, שייכת לטיפוס המזרחי של לשון המשנה,⁶⁶ אפשר שמשתקף כאן בכ"י פר קו מזרחי,^{66א} אך רק באופן חלקי. כלומר, בקטגוריה זו אנו מוצאים עירובי מסורות; מצד אחד נִפְעַל בפתח - הן בהקשר הן בהפסק משני, כמו המסורת הטברנית של המקרא; מן הצד האחר צורות נִפְעַל (באחוז מצומצם, אך לא מבוטל), המשקפות מסורת אחרת (המשתקפת בטיפוס המזרחי של לשון המשנה, על פי עדות הניקוד הבבלי ומסורת תימן).

97. נסכם בטבלה את הממצאים בתשע הקטגוריות הנזכרות לעיל (בסעיפים 77-96). (נשוב ונעיר, שלא הבאנו כאן את כל הקטגוריות אלא את רובן. גם מלים בודדות שיש בהן פתח בהקשר ובהפסק משני וקמץ בהפסק ראשי לא נכללו כאן, שכן גם כך כבר נתרחבה היריעה ביותר.)

63 ראה: ייבין, הניקוד הבבלי, עמ' 498. אף הוא מציין שניקוד זה רווח במיוחד אחרי ש' הזיקה (ונעיר, שגם חלק מן החריגים דלעיל בכתב-יד פר הם צורות שבאות אחרי ש' הזיקה). ויש מה לומר על כך, ואכמ"ל.

64 ראה: נאה, פרק ב, סעיף 2.

65 ראה: שבטיאל, עמ' 208.

66 הן הניקוד הבבלי הן מסורת תימן וכמוהם כתב-יד פר הם נציגים של הטיפוס המזרחי של לשון המשנה (ראה: בר-אשר, טיפוס הלשון עמ' 190-191). ובזה אנו מוסיפים עוד קו נוסף לטיפוס הלשון המזרחי של לשון המשנה (ראה שם, עמ' 197-207).

66א ברם יש לזכור, שעירובי צורות בינוני ועבר בנפעל נמצאים לעתים רחוקות גם בכתב-יד מן הטיפוס המערבי, השווה צורות כגון נְהִיָה, בכינוני. וראה מאמרי "לתצורת הבינוני של גזרת ל"י בנפעל בלשון חז"ל", העתיד לראות אור בספר היובל לגב"ע צרפתי.

פתח כנגד קמץ

הפסק ראשי		הפסק משני ⁶⁷	הקשר
סמ"ש	אתנח		
פֶּעַל: - 4	פֶּעַל - 7	פֶּעַל - 84	א. פֶּעַל - 430
	הוֹפְעֵל: 1	פֶּעַל - 1	פֶּעַל - 2
נִפְעֵלְתִי: - 1	נִתְפַּעֵל - 1	נִתְפַּעֵל - 2	ב. נִתְפַּעֵל - 25
	נִפְעֵלְתִי - 8	הוֹפְעֵל - 1	ג. הוֹפְעֵל - 8
יִפְעֵל: /לִפְעֵל: - 3	נִפְעֵלְתִי - 1	נִפְעֵלְתִי - 8	ד. נִפְעֵלְתִי - 21
	יִפְעֵל: /לִפְעֵל: - 2	יִפְעֵל/לִפְעֵל - 17	ה. יִפְעֵל/לִפְעֵל - 16
שָׁעַר: - 1	פִּיל - 3	פִּיל - 6	ו. פִּיל וכו"ב - 13
	פִּיל - 2	שָׁעַר - 36	ז. שָׁעַר וכו"ב - 142
פִּיל: - 8	שָׁעַר - 6	שָׁעַר - 2	ח. פִּיל וכו"ב - 376
	פִּיל - 72	פִּיל - 323	פִּיל - 3
פִּיל: - 24	פִּיל - 4	נִפְעֵל - 22	ט. נִפְעֵל - 114
		נִפְעֵל - 5	נִפְעֵל - 6
33	9	499	סיכום: פתח 1145
12	97	8	קמץ 12
27% : 73%	91% : 9%	1.5% : 98.5%	פתח / קמץ: 1% : 99%

סיכום הסוגיה (פתח-קמץ)

98. הנתונים שנתפרטו בתשע הקטגוריות שלעיל מראים בבירור כמה מסקנות:
א. צה"ק (טבל, מים, שָׁעַר וכו"ב) משמשת בהקשר (1156 בפתח כנגד 12 בקמץ, רובן נִפְעֵל) ובהפסק משני (507 בפתח כנגד 8 בקמץ, רובן נִפְעֵל); צה"פ משמשת

67 בטבלה זו הטעמתי בזקף את כל הצורות בהפסק משני (והוא מייצג של כל המפסיקים המשניים בכתב-היד: ספחא, גרש, מהפך ועוד).

במעמד של הפסק ראשי (97 קמץ כנגד 9 פתח באתנת, אבל רק 12 קמץ כנגד 33 פתח בסמ"ש).

אין בידי הסבר לציון החלקי של הקמץ בסוף משנה (כ-27% בלבד). האומנם העובדה, שלא הוטל סימן סילוק בתיבה הסופית, היא שגרמה לרישול בציון הקמץ במקום פתח? אין דבר זה מתקבל על הדעת, שכן אין מדובר בנקדן רשולן. זהו נקדן קפדן שרק לעתים רחוקות יוצאות מתחת ידיו משוגות. אם יש לכך טעם בלשני, לפי שעה איני יכול להצביע עליו.

ב. בנפעל עבר נסתר אחוז הסטיות לכיוון צה"פ גם בהקשר וגם בהפסק משני (6 מתוך 114, 5 מתוך 27 ובסך הכול 11 מתוך 141) הוא גדול, ואין לראות בהן שגיאות או סטיות בעלמא. אפשר שיש להן הסבר מקומי פונטי, אך נראה יותר שיש כאן עירוב של מסורות שונות (ראה לעיל פירוט הדברים בסעיף 96).

ג. שימוש סדיר זה של פתח בהקשר ובהפסק משני כנגד קמץ בהפסק ראשי (בעיקר באתנת) אפשר שיש בו כדי להסביר את ניקודן של כמה תיבות בכ"י פר שלא כדרכן במקרא הטברני, אף שמדובר כאן במלים מקראיות:

(1) המובאה מוויקרא (יד, לח): "ויצא הכהן מן הבית אל פתח הַבַּיִת". הַבַּיִת (ההיקרות השנייה) במקרא באתנת, אבל כאן בכ"י פר, "אל פתח הַבַּיִת" (נגעים יב, ו [ז]), כיוון שהוטעמה המלה בטפחא,⁶⁸ היא נוקדה בפתח.⁶⁹

(2) התיבה "הלאה" משמשת פעמיים במסכת פרה (א, ד [ז]): וזה נוסח כ"י פר: "חטאת הציבור ועולותיהם חטאת היחיד ואשם נזיר ... מיום שלשים וְהִלָּאָה ... נדרים ונדבות הבכור והמעשר והפסח כשרים מיום השמיני וְהִלָּאָה אף ביום השמיני". משנה זו מיוסדת על הפסוק בוויקרא (כב, כז): "ומיום השמיני וְהִלָּאָה ירצה"; וזו שאילה ברורה מלשון המקרא בלשון חכמים. במקרא (הטברני)⁷⁰ המלה מנוקדת לעולם בהא קמוצה בכל מעמד, אפילו בטעם מחבר "מְהִלָּאָה לדמשק" (עמוס ה, כז); נראה שנקדן פר נהג במלה לשיטת מסורתו, כיוון שהיא באה במפסיק משני הוא המיר את הקמץ של המקרא בפתח. לפענ"ד, אין להניח שיש כאן מעשה שרירותי שנבע משיקול-דעת, אלא עדות יש בו למסורת עצמאית.

68 אבל "כנגע נראה לי בַּבַּיִת": (ויקרא יד, לה), גם ב-פר בַּבַּיִת (נגעים שם, ה); הן במקרא הן במשנת פר מדובר בהפסק ראשי; וכן "וצוה הכהן ופנו את הַבַּיִת" ויקרא יד, לו, התיבה הוטעמה ברביעי), ב-פר הַבַּיִת (נגעים שם, ה [ו], המלה הוטעמה בזקף) - הן במקרא הן בכתב-היד משמש מפסיק משני (כל מפסיק שאינו אתנת כאן וכאן קרוי כפינו מפסיק משני). וראה גם "ועפר אחר יקח וסח את הַבַּיִת": (ויקרא לד מב), אף ב-פר - "וסח את הַבַּיִת" (נגעים יב, ו [ז] 2x) - בשניהם הטעם הוא מפסיק ראשי.

69 אבל הוא לא נהג כך לגבי "תולַעַת" שהזכרנו לעיל (בסוף סעיף 88), שם הוא דבק בניקוד המקרא.

70 וכן במסורת הניקוד הבבלי (ראה: ייבין, עמ' 1127); אבל הוא מעיר על קיום הצורה "הִלָּאָה" פעם אחת: "והיה ביום השמיני והלאה" (יחזקאל מג, כז).

תוספות

99. נביא כאן שתי מלים נוספות שההבדל בין פתח לקמץ בצורות המקבילות שלהן גורר גם שינוי בהטעמה.

א. אתה

הכינוי מזדמן 26 פעמים בסדר טהרות, וזה סדר תפוצתן במעמדים השונים:
 בהקשר (21x) לעולם "אתה", כגון: "מטמאיך לא טימאוני ואתה-טימאתני" (פרה ה, ב"ז [ג"ט] 7x); "אם אתה-אומר ... וכשאתה-אומר רביעי" (פרה א, א [ג] ועוד. מותרים אנו להגיה, שבמעמד זה הוטעמה המלה מלרע.
 בהפסק משני (2x) אתה בהטעמת מלעיל. ואלה הדוגמאות: "אמר לו חכם גדול אתה שקיימתה דברי חכמים" (נגעים ט, ה); "אמר לו חכם גדול אתה שקיימתה דברי חכמ" (שם יא, ז [ח]).
 בהפסק ראשי (1x) אתה בהטעמת מלעיל, ופתח הופך קמץ: "אמר לו רבן גמלי' אסור-אתה-לבוא אמר לו ר' יהוש' מותר אתה" (ידיים ד, ד [יב]).
 ובכן, שלוש צורות כמו במקרא⁷¹ (הטברני).⁷²

ב. מעתה

מלה זו מזדמנת פעמיים במסורתו של פר בקטע אחד: "ר' עקי' או' אכל כל מאכל בין רע [בין]⁷³ יפה שתה כל משקה אמרו לו אין פן זבים מעתה⁷⁴ אמר להן אין אחריות זבין מעתה⁷⁵" (זבים ב, ב).
 המלה אינה מזדמנת בהקשר. שימושיה בהפסק זהים למסורת המקרא: בהפסק משני, מעתה - מלעיל ועין פתוחה; בהפסק ראשי - מעתה - מלעיל ועין קמוצה.
 100. מה שקבענו לעיל - הגיית קמץ במקום פתח במעמד של הפסק ראשי - כוחו יפה לרובן הגדול של הקטגוריות, אבל לעתים רחוקות אתה מוצא שהפתח נשאר בעקיבות גם בהפסק ראשי. ואין כניקודה של התיבה אחת/קאחת כדי להבליט את הדבר.

71 ראה: ברגשטרסר, עמ' 289; ד'זאון, עמ' 81 (במקרא מצאנו גם "אתה" בהטעמת מלרע בהפסק משני; עיין שם ושם).

72 ממצאים דומים יש גם בניקוד הבבלי במקרא ובלשון חכמים (ראה: ייבין, הניקוד הבבלי, עמ' 1103 ועמ' 1144).

73 מלה זו נשמטה בכתב-היד והושלמה בגיליון.

74 כתב-יד א מטעים "מעתה" מלרע! (התיבה עצמה אינה מנוקדת בו בכ"י א).

75 כתב-היד האחרים ק, פא, א, לו, פס וכן ד"ר גורסים במקום זה "עליכם" ולא "מעתה": "אין אחריות זבים (זבין) עליכם" (ד"ר "עליהם"). גרסת פר כאן עומדת לפי שעה בבירודה.

בהקשר לעולם מנוקדת המלה בפתח - אַחַת; מניתי 111 היקריות, כגון: "אַחַת-מרגליו" (כלים כב, ב); "אַחַת-לבנה וְאַחַת-שחורה ... אַחַת-ארוכה וְאַחַת-קצרה" (נגעים א, ה); "אַחַת-טמא וְאַחַת-טהור" (ידיים ב, ד [ה]).

בהפסק משני לעולם בפתח. מניתי 41 היקריות, כגון: וְאַחַת (כלים יא, ח [ט]); אַחַת (נגעים ד, י [ב]); פְּאַחַת (טהרות ה, ה); פְּאַחַת (נגעים ג, א).

בהפסק ראשי מניתי 10 דוגמות באתנח 3 בסמ"ש. 9 מתוך הדוגמות באתנח נקודות בפתח, ואלו הן: אַחַת (אהלות ב, ג); נגעים יב, ג; פרה ג, ח [י]; טהרות י, ז; זבים א, א [ב]; וּמְאַחַת (פרה ג, ה); פְּאַחַת (נגעים יד, ה [ו]); יד, ט [י]; וכן אַחַת (נגעים יב, ג, אלא שכאן נשתבש מקום הטעם.⁷⁶ וכנגדן דוגמה אחת בלבד בקמץ: "ולא שתים תחת אַחַת" (נגעים יב, ו [ז]).

בסוף המשנה 3 דוגמות, כולן בפתח: "אַחַת:" (כלים טז, ג; פרה ג, ה [ו]; טהרות ח, ג [ד]).

ובכן, כאן לא מצינו אַחַת אלא פעם אחת, אף לא מצינו מעולם את הניקוד אַחַת בהפסק כדקדוק המקרא הטברני. בפרט זה בולטת בְּדִלּוּתוֹ של פר מעברית המקרא.

101. טבלה מסכמת:

הקשר	הפסק משני	הפסק ראשי
אַחַת	אַחַת	אַתָּה
	מְאַחַת	מְאַחַת
אַחַת	אַחַת	אַחַת

II. פתח כנגד צירה

102. בצורות שונות של פעלים מגזרת ל"ג בבניינים נפעל, פִּעַל ונתפעל קיימות צה"ק שעין שהפועל שלהן נקודה בפתח, וכנגדן צה"פ שעה"פ שלהן צרייה ולפני ל"ג יש פתח גנובה, כגון: שִׁלַּח כנגד שִׁלַּח.

103. במעמד הקשר שולטות צה"ק; מצינו בס"ה 18 דוגמות, וכנגדן רק פעם אחת נזדמנה צה"פ. וזה פירוט הנתונים:

בנפעל - שִׁינְדַע (מקוואות ב, ב); מְשִׁינְדַע (גידה א, ד); שְׁתִּינְדַע (שם ט, ו).
 בפעל - אִירַע (פרה ד, ד 2x); מִירַח (כלים י, ד 2x); קִינַח (פרה ג, ט [יא]);
 שִׁמְרַח (כלים י, ו 3x); אִקְפַח (אהלות טז, א); לְגַלַח (נגעים יד, ב [ג]); לְמַרַח (כלים י, ו); לְשַׁלַח (נגעים שם, ב).

ופעם אחת צה"פ בהקשר: לְקַנַּחוּ (כלים כת, ב).

בנתפעל - לְהִיגַלַע^{76א} (גידה ח, ב 2x).

76 ראה לעיל סוף טעף 8.

76א בהטמעת התיו בנימל (ראה: בר-אשר, מבוא פר, עמ' 183).

104. במעמד הפסק

מצאנו ארבע צורות הפסק כנגד שתי צורות הקשר. ואלה הנתונים:

צה"פ: שִׁמְרָח (כלים י, ד); לֹא־תִדְמַע (טבול-יום ד, ז; אין פתח גנובה בעין) - שתיהן בהפסק משני; לְטַפֵּיחַ (טהרות ג, ח); לְמַתַּח (מקוואות י, ד) - שתיהן בהפסק ראשי.

צה"ק: שִׁקְצַע (כלים כ, ד; כז, ה [ז]) - שתיהן בהפסק ראשי. הערה: למעשה בשם-הפועל שולטת רק צורת ההפסק בכל מעמד (לְקַנְנֵבוּ, לְטַפֵּיחַ, לְמַתַּח).

105. נסכם בטבלה:

מעמד הפסק	מעמד הקשר	
צה"ק / צה"פ	צה"ק / צה"פ	
- / -	- / 3	בניין נפעל
4 / 2	1 / 13	בניין פעל
- / -	- / 2	בניין נתפעל
4 / 2	1 / 18	סיכום
67% / 33%	5% / 95%	באחוזים (בקירוב)

במעמד הקשר הממצאים תואמים את הממצא בעברית המקרא (הטברני, ואחוז הסטיות קטן. והוא הדין במעמד הפסק; אלא שכאן אחוז הסטיות גדול יותר.

III. סגול פנגד קמץ

106. צה"ק בסגול שיש כנגדן צה"פ בקמץ הידועות לנו (במקרא הטברני, ובמידה מצומצמת גם במסורות לשון חז"ל),⁷⁷ כגון שָׁמֶן כנגד שָׁמֶן, עוֹמֶדֶת מול עוֹמֶדֶת וכיו"ב, אינן נוהגות למעשה בכתב-יד סר. בכל כתב היד כולו נמצאו שלוש דוגמות בקמץ, אחת בהפסק ראשי, אחת בהפסק משני ואחת בהקשר, ואלו הן: "שאין דוחין נפש-מפני-נפש" (אהלות ז, ו [ז]); "בזמן-שהיא-רוֹצֶצֶת" (טהרות ת, ב על-יד "אם-אינה-רוֹצֶצֶת" באותה משנה); "וכן בחצר שהיא מוקפת-אכסדרה:" (שם יד, ד, אם אמנם סימן הניקוד שרואים בדוגמה האחרונה כקמץ בקוף הוא באמת קמץ ולא סגול). אבל "מוקפת-צמיד-פתיל" (כלים ט, ב; אהלות טו, ט).

לשם הדגמה נציין, שבחמישים הפרקים הראשונים של הסדר (כלים א-ל, אהלות א-יה, נגעים א-ב) נמצאו כ-700 מלים סגוליות - בכל מעמד תחבירי; מהן למעלה מ-400 בהפסק, ובכלל זה כ-100 בהפסק עיקרי - וכולן בשני סגולים, כגון: "כלי חָרֵשׁ וכלי נָתַר ... מכלי חָרֵס" (כלים י, א); "שֶׁבַדְלֵת ... טַפַּח" (אהלות יג, ד).

77 ראה להלן סעיף 114, והספרות הנרמזת שם בהערות 88-90.

107. הערה: במקומות מסוימים מצינו, שצורות פֶּעַל נקודות בהפסק – פֶּעַל (צירה וסגול) – כגון: "בשלח־רס" (כלים ג, ח [ט]); "טומאת עֶרֶב ... טומאת עֶרֶב ... טומאת עֶרֶב" (כלים יח, ז, על יד "טומאת עֶרֶב" באותה המשנה); וכן "עֶרֶב" (שם יט, ה, על יד עֶרֶב, עֶרֶב, עֶרֶב באותה המשנה); וכן "עֶרֶב" (שם שם, ו על יד עֶרֶב במשנה ההיא); וגם חֶמֶת על יד חֶמֶת (שם כח, ה); אבל מדובר בהיקריות מעטות, ואין נראה לי שיש לייחס להן משקל של ממש. שכן מצינו חילופים מעטים בין סגול לצירה גם במקומות אחרים; השווה: "וְאָבָר מִן הַמֵּת וְאָבָר מִן הַחַי" (אהלות ב, א).⁷⁸ בדרך כלל כל שם מופיע ב־פּר בסדירות כפֶּעַל או כפֶּעַל, ואין כאן המקום להאריך בזה.

ג. סיכומים כוללים

(א) סיכום הממצאים בכ"י פ"ר

108. עיקרו של הבידור הנוכחי הוא בהצגת הממצאים בכתב-היד. לשם כך פרשנו יריעה רחבה של נתונים, כדי לאשש את הכללים שניסחנו. החומר נתמין לשתי קבוצות, הכוללות זוגות של צה"ק/צה"פ (ובשתי מלים – אֶתָה, מעֵתָה – יש שלשות: צה"ק / צה"פ בהפסק משני / צה"פ בהפסק ראשי).

1. קבוצה א: שווא כנגד תנועה

109. צורות הקשר באות במעמד של הקשר (כגון פֶּעַל, נִפְעֵלָה, הִיתָה) וצורות הפסק באות במעמד של הפסק, הן הפסק ראשי הן הפסק משני (כגון פֶּעַל, נִתְפַּעֵלָה, הִיִּיתָ; בדוגמה האחרונה כל ההופעות הן בהפסק ראשי. הסטיות מועטות ובחלקן הן מוסברות, אם כההליך של אנלוגיה בשל טעמי סגנון אם כפרי שיבוש בפיסוק או בשל הפסק מדומה.

בשלוש קטגוריות מצינו שמשמשת רק צה"פ הן בהפסק הן בהקשר. ואלו הן: הוֹפְעֵלָה / הוֹפְעֵלָה, פְּעִי וחלק של משקל פְּעִי (כגון שְׁתִּי). בקטגוריה אחת – חלק ממשקל פְּעִי / פְּעִי – מצינו, שמשמשת רק צה"ק הן בהקשר הן בהפסק משני וראשי (גמי).

2. קבוצה ב: תנועה כנגד תנועה

110. פתח/ח קמץ: מצינו צה"ק (בפתח) הן בהקשר הן בהפסק משני, וצה"פ (בקמץ) בהפסק ראשי, בסדירות גבוהה כשהטעם הוא אתנח (92%), אבל בסדירות נמוכה

78 חילופי פֶּעַל/פֶּעַל במקרא (נוסח סבריה) נידונו בהרחבה במאמרו של י' בן-דוד, "משקל פֶּעַל/פֶּעַל", לשוננו מז (תשמ"ג), עמ' 232–247. אחרי תיאורו המדויק והבהיר כל כך של בן-דוד יש מקום לשאול: כלום סגול וצירה היו שתי תנועות מובחנות בכל מעמד פונולוגי בעברית הסברנית, או שמא בהברה פתוחה מוטעמת הן הפכו אלופונים? בידור שאלה זו הוא עניין לעצמו, ולא באנו לקבוע כאן הלכה.

כשהצורה באה בסמ"ש (רק 27%), כגון: טַבֵּל, טַבֵּל, טַבֵּל, טַבֵּל: / טַבֵּל: בשתי מלים מצאנו שלשה של צורות (אתה בהקשר, אַתָּה, מַעֲתָה⁷⁸ בהפסק משני, אַתָּה, מַעֲתָה בהפסק ראשי). לעתים אנו מוצאים מלים שאין נוהגת בהם אלא צה"ק בכל מעמד (כגון אַחַת, אַחַת, אַחַת).

פתח/ צירי: מצאנו צה"ק במעמד של הקשר (18 מתוך 19, כגון מִדְּרַח), וצה"פ במעמד הפסק, הן הפסק משני הן הפסק ראשי – 4 פעמים מתוך 6 (כגון: יִמְרָח, לְטַפֵּחַ, אבל גם יִקְצֹעַ).

סגול/ קמץ: אין למעשה אלא צורות הקשר בלבד (לעולם פִּעַל, פּוֹעֵל וכו' ב⁷⁹).

(ב) בין פר למסורת הטברנית של המקרא

111. קרבת מסורתו של פר למקרא (הטברני⁸⁰) גלויה ושקופה דיה. בקבוצה הראשונה – שווא כנגד תנועה – יש זהות כמעט מלאה בין מסורת פר למקרא, צה"ק בהקשר וצה"פ בהפסק.⁸¹ בולטת בחריגותה הקטגוריה הוּפְעָלָה/הוּפְעָלָה, שבה משמשת ב־פר – כמו במסורות אחרות של לשון חז"ל שנחקרו⁸² – צה"פ בכל מעמד. גם הגיית המשקלים פְּעִי וּפְעִי (הכוונה לאותן צורות שנהגות כך בכל מעמד, כגון שְׁתִי) שונה מעברית המקרא (נ"ט). אבל אפשר לומר שהדבר חופף את דקדוק המקרא, בזה שצורות אלו הוקשו לצורות השלמות פִּעַל וּפְעָל שבהן שולט הדגם המלעילי; שהרי צורות כמו פִּעַל וּפְעָל בסגוליים, קיומן הוא שולי במקרא הטברני. מסורת שהמירה את פְּעִי וּפְעִי (בחלקו) בפְּעִי ובפְּעִי השוותה את המידות.

בקבוצה השנייה, בזוגות הבגויים על הניגוד פתח/קמץ זהות מסורתו של פר למקרא היא מכרעת (אם כי בולטת כאן העובדה התמוהה, שבסמ"ש כוח הפתח חזק מכוח הקמץ). רק לעתים רחוקות אין משמשות כלל צה"פ, כגון התיבה "אַחַת" שצורתה היא "אַחַת" בהקשר, בהפסק משני ובהפסק ראשי. שלא לדבר על היעדר גמור של צורת ההפסק "אַחַת"; במקום הבודד שנמצאה הקריאה בחית קמוצה אַחַת⁸³, האלף מנוקדת בפתח ולא בסגול.

78 מותרים אנו להניח שלו נודמנה מעתה בהקשר, היא הייתה מוסעמת מַעֲתָה בהסעמת מלרע.

79 שלוש הדוגמות נָפֶשׁ, רוֹצֵצָה, מוֹקֶפֶת שנוכרו בסעיף 106 לעיל בטלות במאות רבות של צורות בכתב-היד כולו.

80 ההשוואה למקרא הטברני מבוססת על תיאורי הדקדוקים המצויים (כגון ברגשטרסר וז'ואון). הסוגיה כולה נבחנת מחדש בעבודת הדוקטור של י' בן-דוד המתקרבת לסיומה, ויש לצפות לבידור מחודש ומכוון של הרבה פרטים בסוגיית צה"ק וצה"פ במקרא.

81 עניין אורכן של היחידות התחביריות במקרא כנגד אלו שבמשנה ראוי גם הוא לבחינה מיוחדת, ואין כאן המקום לדון בזה.

82 ראה טוף סעיף 113 להלן, והספרות המתפרטת בהערה 87.

83 ראה סעיף 100 לעיל.

גם בזוגות הבנויים על הניקוד פתח/צירה מסורתו של פר תואמת את מסורת המקרא הטברני. כנגד זה בדגם פָּעַל/פָּעַל, פּוֹעֵל/פּוֹעֵל, פּוֹעֵל/פּוֹעֵל בדלה מסורת פר ממסורת המקרא בדלות מובהקת.

אף בניגודים שיש בהן שלשות (אָתָה/מַעֲתָה) הזהות בין פר למקרא מדברת בעד עצמה. אף בפרטים מתגלה זהות בין פר למקרא. דוגמה יפה לכך הן צורות ההפסק בעתיד של נתפעל: יִתְחַסְמוּ, יִתְלַבְּנוּ (ראה לעיל סעיף 33). כתב-יד אחרים מכירים (גם) צורות יִתְפַּעְלוּ (ראה הערה 32 לעיל).

112. אמור מעתה, פר מייצג מסורת לשון חכמים הקרובה קרבה מכרעת למסורת הטברנית של המקרא. ואומר דברים מפורשים: אין אני חושב שלפנינו כתב-יד שהושפע מן המקרא, אלא מסורת קריאה שנהגה בקריאת המשנה בדרך קרובה לקריאת המקרא הטברנית. אין מניעה להניח, שהיו קיבוצים יהודיים שקראו את המקרא ואת המשנה בדרכים קרובות (אם לא זהות) כמסורת מקורית מימים ימימה. לפי שעה, אין בידינו כתב-יד המייצג מציאות זו הצגה מובהקת ככ"י פר.⁸³

(ג) בין פר למסורות אחרות של לשון חז"ל

113. בקבוצה הראשונה – שווא כנגד תנועה – פתוחה ההשוואה למסורתו של כ"י פא על פי תיאורו המצוין של הנמן.⁸⁴ למעשה יש זהות בין הממצאים ב-פא לממצאים שהעלינו מ-פר. דומה אני שאחוז החריגים ב-פר מצומצם יותר בכמה קטגוריות. בולטים כאן במובהק הממצאים בפרשת הִיָּתָה/הִיָּתָה, הסדירות ב-פר היא מוחלטת, לא מצינו הִיָּתָה בהקשר ולא הִיָּתָה בהפסק, מה שאין כן ב-פא.⁸⁵ למעשה, בקבוצה זו (שווא כנגד תנועה) בכללותיה וגם בפרט האחרון (הִיָּתָה/הִיָּתָה)⁸⁶ תואמים הממצאים ב-פר גם את ממצא כ"י ר של הספרא.⁸⁷ יותר מכול בולטת הזהות של כל מסורות

83 וראה דברים מקבילים אצל ז' בן-חיים במאמרו החשוב "ועוד עיון להערכת הכרונולוגיה בלשון", ספר י"א זליגמן – מאמרים במקרא ובעולם העתיק, ירושלים תשמ"ג עמ' 25–41. ובמיוחד פסקה זו: "הלא מסורת הקריאה של המקרא, ככל שהיא משמרת תכונות קדמוניות מאוד, נמסרה לנו – בניקוד – מפי מסרנים שהעברית על דרך לשון חכמים שגורה על פיהם ... ברי שנקראו צורות לשון שונות של המקרא ונקדו כדרך שנקראו בספרות חז"ל ... זהו בלא ספק גורם חזק מאוד למראה היציבות והשוויון במערכה הצורנית של שתי חטיבות הלשון..." (שם עמ' 25).

84 ראה: הנמן, עמ' 39–62.

85 גם בכ"י פא קיימת ההבחנה: הִיָּתָה בהקשר / הִיָּתָה בהפסק (ראה: הנמן, עמ' 345–347), אבל יש בו כמה וכמה חריגים; הנמן מצביע שם על "הייתה" (כתיב מלא) ו"היתה" בהפסק.

86 סברה מעניינת העלה י' בלאו באשר למוצא הצורה "הִיָּתָה" המשמשת בהפסק בלשון חכמים. לטעמו אין מדובר בהכרח בצורת פָּעַת (> pa'ayat) קדומה, אלא אפשר שהייתה נתקצרה מן הִיָּתָה (צורת ההפסק הרגילה), בשל שימוש התנועה הסופית. (ראה לשוננו מז [תשמ"ג], עמ' 158–159).

87 ראה: הנמן, עמ' 346.

לשון חכמים בקטגוריה הוּפְעָלָה/הוּפְעָלוּ. כתבי-היד ק, פא, פס, הניקוד הבבלי (כולל כמובן כ"י דא, פד, וכן מסורות התימנים והספרדים (כולן) מקיימים צורות הפסק לא רק בהפסק אלא גם בהקשר.^{87א}

114. גם בסוגיית סגול/קמץ (פְּעַל/פְּעָל) מסורתו של פד קרובה לזו של פא; בזה ובזה נוהגות למעשה רק צורות פְּעַל בכל מעמד. אם כי מצינו בו – ב־פא – צורות בודדות בנינונית: פּוּעַלַת בהפסק ובהקשר, כגון "הַהוֹנֶגֶת לו", "שְׁהִיא כּוֹבֶשֶׁת"; והשווה גם פּוֹהֶגֶת;⁸⁸ צורות כאלו מרובות עוד יותר במסורת כ"י פס, כגון: טוֹחֶגֶת, בּוֹגֶרֶת, נוֹהֶגֶת, פּוֹרְמֶת, פּוֹהֶגֶת (צורה זו מצויה גם בכ"י ק) – רובן קיימות קיום חלקי ליד פּוּעַלַת.⁸⁹ למעשה, אין לך כמעט מסורת שאינה מספקת דוגמות בודדות של צורות בקמץ במסורת לשון חכמים. ראה למשל מה שהעלתה לאחרונה ת' צורבל מאוטוגראף הרמב"ם למשנה: פָּסַת (ברכות ה, דא, צה"פ במעמד של הפסק.⁹⁰ ונזכיר ממצאים נוספים העולים מן האוטוגראף של הרמב"ם. למשל גְּמִי "תמיד צורת ההקשר גם בהפסק תחבירי".⁹¹ ממצא זה תואם את הממצא ב־פר.⁹² וכן "קְרִי בכל ההיקרויות מופיעה צורת ההפסק", וכן "שְׁתִי ... בהקשר תחבירי".⁹³ ממצאים אלה זהים לממצאי פר.⁹⁴

115. בסוגיות פתח/קמץ ברור שיש לחפש השוואה רק אל מסורות שמקיימות אבחנה בין שתי התנועות. ועל כן בנושא זה פוסקת ההשוואה של פר ל־פא (או ל־פס). כנגד זה מתבקשת השוואה למסורת הניקוד הבבלי או למסורת תימן. במסורת כ"י ד של הספרא קובע יפה ש' נאה, שלא מצינו צורות פְּעַל וכיו"ב בהפסק. ואין להגדיר את המצב "כטשטוש האבחנה בין ההפסק וההקשר ... היסוד המכריע של 'ההפסקיות' במסורת זו הוא השינוי בהטעמה, ושינוי התנועה נגדר אחר השינוי בהטעמה. רק צורות המשנות את הטעמתן בהפסק נתונות להשפעת המעמד התחבירי, ואילו צורות המוטעמות ממילא בהברת עה"פ נתפסות כצורות 'הפסק ממילא' ..."⁹⁵ הווי

87א ראה: קוטשר, עמ' 32 (ושם הובאה עדותו של ש' מורג על מסורות העדות); הנמן, עמ' 50; בר־אשר, איטליה, עמ' 65; ייבין, הניקוד הבבלי, עמ' 570; נאה, פרק ב, סעיף א, 1; וכן שבטיאל, עמ' 209–210; וראה גם: כץ, גר'בה, עמ' 250–251.

88 ראה: הנמן, עמ' 81.

89 ראה: בר־אשר, איטליה, עמ' 66–67.

90 ראה: צורבל, עמ' 298.

91 ראה: צורבל, עמ' 302.

92 ראה לעיל סעיף 57.

93 צורבל, עמ' 302.

94 דאה סעיף 60 לעיל.

95 ראה: נאה, סעיף 2.2.

אומר, אף אם הָגָה נקדן כ"י ר של הספרא "טָבֵל" בהפסק לא תמיד הקפיד לציין זאת בכתב. לא כן נהג נקדן פ, כיוון שהגה "טָבֵל" בהפסק, כך גם ניקד. ראוי להבלטה עוד פרט אחד, קיומן הלא-מועט של צורות נִפְעַל בהפסק משני ועוד יותר בהקשר, במסורת פ. 96 פרט זה בדין שנקרב אותו לאותן מסורות שבהן נִפְעַל היא הצורה השלטת בהן בכל מעמד הן בהפסק הן בהקשר (הניקוד הבבלי, 97 וראש לכולם כתב-יד ר של הספרא 98 ומסורת תימן 99). אך גם כאן הקו הכללי – עפ"ר נִפְעַל – הוא כמו העברית (הטברנית) של המקרא.

(ד) דברי חתימה

116. כל שאמרנו כאן בסוגיית ההשוואות לא יצא מגדר ראשי-פרקים. בכל אופן ראוי לציין, שכמעט בכל הקווים שכ"י פ נבדל בהם ממסורת המקרא נוסח טבריה (כגון הוֹפְעֵלָה/הוֹפְעֵלוֹ, ריבוי יחסי של נִפְעַל בהפסק משני ובהקשר, הִתָּה/הִיִּיתָ, היעדר כמעט מוחלט של צורות פִּעַל) ממצאיו תואמים את הממצא במסורות אחרות של לשון חכמים. והעיקר, שימושי צה"ק במעמד של הקשר כנגד צה"פ במעמד של הפסק המגלים סדירות גבוהה בזוגות שיש בהם שווא כנגד תנועה (כגון: פִּעַל/פִּעְלוֹ, יִפְעֵלוֹ/יִפְעֵלוֹ) מתאשרים גם ממסורתם של שני חיבורים חשובים שכבר נחקרו: פא, וכ"י ר של הספרא. ההנחה, שנהגו בלשון חכמים צורות הפסק גם במעמד של הקשר 100 (המתאשרת רק בצורות הוֹפְעֵלָה/הוֹפְעֵלוֹ ברוב המסורות), 101 לא נתאשרה בבדיקה של שלושה עדים אלה (פא, כ"י ר של הספרא ופ).

96 ראה סעיפים 94–96 לעיל.

97 ראה: ייבין, הניקוד הבבלי, עמ' 498.

98 ראה: נאה, סעיף 2.1.1.2.

99 ראה: שבטיאל, עמ' 208.

100 ראה: קוטשר, עמ' 32: "בלשון חז"ל היו הצורות הקרויות 'צורות הפסק' הצורות הנורמליות שבקונטקסט. בדפוסים נמחקו למעשה כל הצורות האלה, כיון שהיו סותרות את ניקוד המקרא. אך כ"י, וכן מסורות העדות, קיימו אותן בשפע". השערותו החריפה של מורנו הגדול, פרופ' קוטשר ז"ל, לא נתאשרה בבדיקתם של שלושה כתבי היד הללו – פא, פ, ר. (וראה גם: ייבין, 'הצורות 'יקטולנו', 'יקטולנו' במגילות מדבר יהודה...', המקרא ותולדות ישראל, תל-אביב 1972, עמ' 267–268). אמת יש עדויות להטעמת מלעיל בעברית, כמו ההגייה האשכנזית המטעימה מלעיל כגון: גִּשְׁמֵר (gishmar) ואחיותיה. וכן יש לתת את הדעת לקיומן של צורות כגון אֶמְרֵי, אֶמְרִין (בעה"פ בשווא נח ובהטעמת מלעיל) ואחיותיהן במסורות הספרדים (ראה למשל: ש' מורג, מסורת הלשון העברית של יהודי בגדאד, תורת ההגה, עדה ולשון א, ירושלים תשל"ז עמ' 101 ואילך; וראה גם: ק' כץ, עמ' 160). ואף זאת, הטעמת מלעיל היא דרך המלך במסורת השומרונית בעברית ובארמית (ראה: בן-חיים, עמ' 48 ואילך). ואולם מסורות הקריאה הניבטות מכתב-היד המנוקדים של ספרות חז"ל אינן שייכות למסגרת כללי ההטעמה הללו.

101 ראה המקומות הנרמזים בהערה 87 לעיל.

אם מותר לסיים במשאלה, הריהי זו: חקירתם של עדים נוספים שבכתב ומסורות שבעל-פה היא צורך חשוב. שכן לימוד של כל מקור חדש יש בו גילויים של ממש בעניינים כוללים ובפרטים רבים. וכך נמצאנו מוסיפים נדבכים בבניין דקדוקה של לשון חכמים.

תוספת

117. יש מקום להוסיף דברים קצרים בעניין שלוש הקטגוריות שבהן (ורק בהן) מתקיימת סדירות בשימוש צורות ההפסק בכל מעמד תחבירי,¹⁰² הלוא הן, כאמור, (א) הצורות תתומות-התנועה בבניין הופעל - הפעלה, הפעלו; (ב) משקל פְּעִי (פְּעִי/פְּעִי) כגון חוּלִי, נוֹאִי, קוֹשִׁי; (ג) חלק של השמות במשקל פְּעִי (פְּעִי) כגון שְׁתִי. בשלוש הצורות דחתה צורת ההפסק את צורת ההקשר גם בהקשר תחבירי לא בשל הטעמת מלעיל כללית; שהרי הטעמה כזאת לא נהגה בלשון חכמים, כפי שהוכח בכמה וכמה מחקרים.¹⁰³ דומה אני, שחריגותן של שלוש הקטגוריות הנזכרות מוסברת בהתנהגות "פרטית" שלהן. פעלו בהן היקשים לצורות אחרות (כוחו של היקש לעקור תופעות דקדוק סדירות ממקומן ולהמירן בתבניות אחרות אינו טעון הוכחה).¹⁰⁴

118. וזה פירוש הדברים:

א. צורות הפעלה הפעלו נראות תולדת היקש לאחיותיהן בבניין הפעיל, כלומר בבניין הפעיל. בבניין זה שולטת בצורות תתומות-התנועה צורת מלעיל בכל מעמד תחבירי: הפקידה, הפקידו, תפקידי וכיו"ב.¹⁰⁵ לעומת זאת הבניין הסביל קיים בשלב אחד צורות מלרע במעמד הקשר (הפעלה, הפעלו) וצורות מלעיל במעמד הפסק (הפעלה, הפעלו). במשך הזמן צורות העזר-כנגדן בבניין הפעיל הקישו אליהן את הצורות הסבילות, ואלו משמשות עתה בכל מעמד בצורות המלעיל בלבד.¹⁰⁶

102. ראה פירוט הדברים לעיל בסעיפים 28, 51-53, 60, 65, 109, ראשית סעיף 111 וסוף סעיף 113.

103. ראה לעיל סעיף 116 והספרות הנרמזת בו.

104. כל השפות כולן מלאות דוגמות לאנלוגיות בכל תחומי הלשון. והמפורסמות אינם צריכים ראייה.

105. קטגוריה זו עצמה בחירק (מלא) מתקיים בעה"פ בפעל השלם היא כידוע תולדת היקש לצורות ע"ו. כלומר הפעלה, הפעלו (hip'ilu, hip'ila) הוקשו להקימה, הקימו (hēqīmū, hēqīma) ואחיותהן, ואכמ"ל.

106. יש מקום לברר, כיצד צמחו צורות אחרות שיש בהן סדירות מועטה או מרובה בשימוש צורות ההפסק גם במעמד תחבירי. למשל, כיצד צמחו צורות נְכַנְסוּ, נְכַנְסוּ בהקשר בסדירות-מה במסורות מסוימות (אבל בכתב-היד הטובים נכנסה ונכנסו הן עיקר בהקשר תחבירי)? ודוגמה נוספת: כיצד עלו צורות הפסק בבניין פעל: פעלה, פעלו המשמשות בסדירות

ב. גם במשקל פְּעִי (>פְּעִי/פְּעִי) ובמשקל פְּעִי (>פְּעִי) בחלקו שימשו מעיקרא לפחות בחלק של השמות צורות מלרע בהקשר או בהפסק משני וצורות מלעיל בהפסק ראשי, כגון: חָלִי (ירמיה ו, ז); חָלִי (דברים כח, סא) כנגד חָלִי (שם ז, טו). בְּשָׁבִי (יחזקאל ל, יז); שָׁבִי (איכה א, ה), לעומת שָׁבִי (במדבר כא, א).¹⁰⁷ נראה שהיקש לשמות (הגזורים משורשים שלמים) במשקל פֻּעַל ופֻּעַל המשמשים בצורת מלעיל בכל מעמד תחבירי בלשון חז"ל,¹⁰⁸ הוא שדחה את הצורות במלרע: במשקל (<פְּעִי/פְּעִי) פְּעִי ההיקש היה מוחלט, ובמשקל (<פְּעִי) פְּעִי הוא פעל רק באופן חלקי.¹⁰⁹

כללו של הדבר, אין לפנינו צורת הפסק בתוך הקשר אלא צורות הפסק מתוך היקש גם בתוך הקשר.

בלשון הפיוט (ראה קוטשר, עמ' 32) כלום צורות הפֻּעַל, הפֻּעַל, המורשיות כל-כך בכל המסורות של לשון חכמים שבכתב ושבועל-פה, הן שהשפיעו בשמשון בניין-אב לצורות החדשות? כלומר, הפֻּעַל, הפֻּעַל הקישו אליהן גם צורות בבניינים סבילים אחרים. נדגיש שאלה כאלה יש בהן פתח' בהברה סגורה: נִפְעַל-נִפְעַלתי, פֻּעַל-פֻּעַלתי כמו הפֻּעַל-הפֻּעַלתי, ומכאן גם נִפְעַלו, פֻּעַלו כמו הפֻּעַלו. וצע"ג.

107. במקום זה המלה נמצאת בסוף פסוק ולא באתנח.

108. אין, כידוע, צורות פֻּעַל בל"ח (ראה לעיל סעיפים 106-107).

109. וכבר רמותי לפתרון זה בקצרה (לעיל סעיף 111).

רשימת קיצורים

(א) כתבי יד ודמוסים

א = כ"י אנטונין לסדר טהרות (נגעים ב, א - זבים ה, ה) על פי הצילום אצל א"י כץ, גנזי משנה ... מאוסף אנטונין בספרייה הלאומית בבלנינגראד, ירושלים תשל"ל, עמ' קסט-שיט.

ד"ר = משנה דפוס ראשון, נאפולי רנ"ב, על פי מהדורת ספריית מקורות, ירושלים תשל"ל.

לו = ו"ה לו, מתניתא דבני מערבא על פי כ"י קיימברידג' 1, Add. 470 קיימברג' 1883.

פא = משנה כ"י פארמה [א] דה-רוסי 138, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"ל.

פס = משנה כ"י פאריס 328-329 בספרייה הלאומית בפאריס, מהדורה פקסימילית עם מבוא מאת מ' בר-אשר, ירושלים תשל"ג.

פר = משנה כ"י פארמה [ב] דה-רוסי 497, מהדורה פקסימילית, עם מבוא מאת מ' בר-אשר, ירושלים תשל"א.

ק = משנה כ"י קאופמן A50, מהדורת פקסימילית, ירושלים תשכ"ח.

ר = כ"י רומי ואטיקאן 66 לספרא, מהדורה פקסימילית: תורת כהנים על פי כתב-יד רומי מנוקד (אססמאני מספר 66) ומבוא מאת א"א פינקלשטיין, ניו-יורק תשי"ז.

(ב) ביבליוגרפיה

בן-דוד = "בן דוד, שני עניינים מלשון חכמים", ספר אברהם אבן שושן, ירושלים תשמ"ה, עמ' 315-323.

בן-חיים = ז' בן חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ה, ירושלים תשל"ז.
בר-אשר, איטליה = מ' בר-אשר, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה [=עדה ולשון ו], ירושלים תש"ס.

בר-אשר, הגליונות וההגהות = מ' בר-אשר, "הגליונות וההגהות בכתב-יד פארמה ב של המשנה - בחינה לשונית", סגולה לאריאלה, מאסף דברי מחקר וספרות לזכרה של אריאלה דיס-גולדברג, ירושלים תש"ן, עמ' 121-158.

בר-אשר, טיפוסים לשון = מ' בר-אשר, "הטיפוסים השונים של לשון המשנה", תרביץ גג (תשמ"ד), עמ' 187-220.

בר-אשר, מבוא פר = מ' בר-אשר, משנה כ"י פארמה ב לסדר טהרות - דברי מבוא, ירושלים תשל"א (מובא על פי קובץ א, עמ' 166-185).

ברגשטרסר = ג' ברגשטרסר, דקדוק הלשון העברית, תהגם מגרמנית מרדכי בן-אשר, ירושלים תשל"ב.

גולדברג = א' גולדברג, מסכת אהלות, מהדורה מדעית עם פירוש ומבוא, ירושלים תשט"ו.

הנמן = ג' הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה, על פי מסורת כתב-יד פרמה (דה-רוסי 138), תל-אביב תש"ם.

P. Joüon, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome 1923 = ז'ואון

ייבין, הטעמת התושבע"פ = י' ייבין, "הטעמת התורה שבעל-פה בטעמים", לשוננו כד (תש"ך), עמ' 47-69, 167-178, 207-231.

ייבין, הניקוד הבבלי = י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, שני כרכים, ירושלים תשמ"ה.

כ"ץ, ג'רבה - ק' כץ, מסורת הקריאה של קהלת ג'רבה במקרא ובמשנה - תורת ההגה והצורות [=עדה ולשון ב], ירושלים תשל"ח.

נאה = ש' נאה, "הערות ללשון התנאים, בעקבות כתב-יד ואטיקאן 66 של הספרא", מחקרים בלשון ד, להלן עמ' 271-295.

צורבל = ת' צורבל, "שמות העצם במשקלים קטל/קטל, קטל באוטוגראף פירוש המשנה לרמב"ם", מחקרים בלשון ד, להלן עמ' 297-309.

קובץ א = מ' בר-אשר (עורך), קובץ מאמרים בלשון חז"ל, חלק א, ירושלים תשל"ב (תשל"ז).

קוטשר = י' קוטשר, "לשון חז"ל", (מובא ע"פ) קובץ א, עמ' 1-35.

שבטיאל = י' שבטיאל, "מסורות התימנים בדקדוק לשון חכמים", (מובא ע"פ) קובץ א, עמ' 207-229.